

Aureliano Pereira

Escritos sobre Federalismo e Galeguismo

Aureliano Pereira
*Escritos sobre Federalismo
e Galeguismo*

Escolma e Limiar de:
RAMÓN MÁIZ

Versión galega de:
Esther Martínez Eiras

Edita:

XUNTA DE GALICIA
SECRETARÍA XERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA
CENTRO RAMÓN PIÑEIRO PARA A INVESTIGACIÓN
EN HUMANIDADES
EXCMO. CONCELLO DE LUGO
CONCELLERÍA DE CULTURA E TURISMO

Coordinador Científico:

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Director Técnico de Literatura:

ANXO TARRÍO VARELA

Alcalde de Lugo

JOSÉ LÓPEZ OROZCO

Concelleira de Cultura e Turismo:

CONCEPCIÓN BURGO LÓPEZ

Realización:

GALIGRAF GALICIA

ISBN 10: 84-453-4302-5

ISBN 13: 978-84-453-4302-9

Depósito Legal: C. 2.391-2006

ÍNDICE

LIMIAR:

GALEGUISMO, FEDERALISMO E REPUBLICANISMO: O PENSAMEN- TO POLÍTICO DE AURELIANO J. PEREIRA.....	11
---	----

ESCOLMA:

<i>A sombra da república, 1872</i>	73
<i>Estado da poboación rural en Galicia, 1879</i>	75
<i>Emigración, 1879</i>	79
<i>A muller e as carreiras profesionais, 1881</i>	82
<i>O rexionalismo 1886</i>	85
<i>A razón do rexionalismo, 1886</i>	87
<i>Máis política, 1886</i>	90
<i>Espírito galego, 1886</i>	92
<i>Movemento rexionalista, 1886</i>	96
<i>O rexionalismo, 1887</i>	98
<i>Proxecto de Constitución para o futuro estado galego, 1887</i>	113
<i>Fórmula, 1887</i>	171
<i>O noso rexionalismo, 1887</i>	174
<i>A redención de Galicia, 1887</i>	177
<i>Academia Galega, 1887</i>	180
<i>Os republicanos e as eleccións municipais, 1887</i>	184
<i>A “El Progreso”, 1887</i>	186

<i>Dúas palabras, 1887</i>	189
<i>Os adversarios, 1887</i>	191
<i>Aos electores do distrito de Lugo, 1887</i>	194
<i>O caciquismo, 1887</i>	196
<i>A nosa gratitude, 1887</i>	199
<i>O consello federal da rexión galega aos sens correlixionarios, 1887</i>	200
<i>A ensinanza universitaria, 1887</i>	202
<i>Rexionalismo e unitarismo, 1887</i>	204
<i>Camilo Placer, 1887</i>	207
<i>A emigración galega, 1887</i>	210
<i>A única fórmula, 1888</i>	215
<i>Froitos do caciquismo, 1888</i>	218
<i>Gladstone e a cuestión de Irlanda, 1888</i>	221
<i>Polo noso xefe Pi I Margall, 1888</i>	225
<i>A instrución aos artesáns e medios de proporcionala I, 1889</i> ...	227
<i>A instrución aos artesáns e medios de proporcionala II, 1889</i> ...	230
<i>A instrución aos artesáns e medios de proporcionala III, 1889</i> ..	233
<i>Discurso de Aureliano J. Pereira na homenaxe a Alfredo Brañas en Santiago de Compostela o 9 de marzo de 1890</i>	236
<i>Asociación rexional de escritores e artistas, 1891</i>	239
<i>O banquete de Sarria, 1891</i>	242
<i>Galicia contra Cos, 1891</i>	247
<i>Un artigo do programa rexionalista, 1891</i>	250
<i>Algo acerca do movemento literario en Galicia, 1892</i>	251
<i>A Xunta de Defensa, 1893</i>	286
<i>Rexionalismos, 1893</i>	288
<i>Os Servos, 1893</i>	291
<i>Os socialistas, 1893</i>	294
<i>Os do arroio, 1893</i>	297
<i>Os da charca, 1893</i>	299
<i>O rexionalismo ravacholista, 1893</i>	302
<i>Unha rectificación ao Sr. Menéndez y Pelayo, 1895</i>	304
<i>O rexionalismo, 1895</i>	308

<i>Opini3ns rexionalistas, 1895</i>	310
<i>Unha revista galega, 1895</i>	316
<i>As folgas, 1895</i>	319
<i>A guerra aos socialistas, 1895</i>	324
<i>A reacci3n en Alema3a, 1895</i>	327
<i>Mais opini3ns rexionalistas, I, 1896</i>	329
<i>Mais opini3ns rexionalistas, II, 1896</i>	331
<i>As orixes do galego, 1896</i>	335
<i>O esp3ritu franc3s en Alsacia-Lorena, 1896</i>	338
<i>A democracia cristi3, 1896</i>	341
<i>A tribuna francesa e gambetta, 1896</i>	345
<i>Por Galicia, 1896</i>	348
<i>Puntualizando, 1897</i>	352
<i>Precisi3ns, 1897</i>	356

GALEGUISMO, FEDERALISMO E REPUBLICANISMO: O PENSAMENTO POLÍTICO DE AURELIANO J. PEREIRA

RAMÓN MÁIZ

“¿Acaso España non se compón de varias nacionalidades?”

A. PEREIRA

1. LIMAR: “ANTES GALEGO CA ESPAÑOL”

O nove de marzo de 1990 tivo lugar en Santiago de Compostela, co gallo dunha homenaxe a Alfredo Brañas pola publicación en Barcelona do seu libro *El Regionalismo*, o acto fundador da andaina do movemento político e cultural que se autocomprendería co mesmo termo: “Rexionalismo galego”. Ao remate do xantar sucedíanse as intervencións afervoadas de persoeiros varios (Bibiano Fernández, Máximo Leyes, Díaz de Rábago, etc.) nun ton, sen dúbida cheo de entusiasmo, pero certamente retórico, sentimental e escasamente político, cando tomou a palabra o novo director de *El Regional* de Lugo, quen sorprendeu aos presentes rompendo o indulxente e plácido consenso da reunión:

“Se o rexionalismo ten que cumprir os fins que del se agarda, se del se debe derivar como agardamos algo beneficioso para Galicia, é preciso que non se limite a ser un partido de catedráticos e oradores, de poetas e xornalistas; é necesario que encarne o pobo, que a súa base sexa o campesiñado, o escravo da terra... que non se semelle á *Liga Agraria* de Gamazo, senón, agás certas inescusables diferenzas, á *Liga Irlandesa*. Porque o rexionalismo ten unha misión que cumprir: a redención dos nosos campesiños, a redención de case dous millóns de irmáns nosos que viven suxeitos á terra e que precisan a liberación da propiedade...”¹

Para os que o coñecían pouca novidade había naquelas verbas: Aureliano José Pereira de la Riva irrompera había anos no seo do galeguismo da época achegando unha específica articulación política e ideolóxica, a un ideario fundamente escindido en dúas fronte –a liberal e a católico-tradicionalista– debedoras de formulacións tan dispares que, malia diversos intentos, ficaría por cabo irreconciliables². Dunha banda, liderados por Manuel Murguía³, os rexionalistas liberais centrados preferentemente na cidade da Coruña –arredor da librería de Carré, *A Cova Céltica*, onde se reunían Tettamancy, Curros, Pondal, Salinas e outros– entendían o rexionalismo como movemento modernizador, estreitamente vencellado aos principios liberais, europeísta, reclamando para Galicia unha *Autonomía* con poder lexislativo de seu, semellante á que o goberno tentaría conceder de xeito serodio a Cuba e Puerto Rico. Doutra banda, para o sector católico-tradicionalista de Cabeza de León, Tarrío, Barcia Caballero, Pereiro, Lens e outros, presidido por Alfredo Brañas e con centro en Compostela, o rexionalismo concibíase como o derradeiro intento de manter a fasquía tradicional de Galicia en aberta inimidade coa modernidade liberal-capitalista, a escasa modernidade que daquela chegaba a esta terra, en todas as súas dimensións: o liberalismo político falseado pola Restauración e a “quenda

vergoñenta” dos partidos, a lenta xeneralización do mercado, o desigual proceso de urbanización, etc., da man dun catolicismo integrista e dun progresivo achegamento ao carlismo por parte de Brañas que remataría por callar en aberto compromiso a finais do século⁴.

Fronte a estas dúas principais faccións do rexionalismo, Pereira –conxuntamente con Moreno Barcia, Amor Meilán, Castro e López, así como o grupo de Mondoñedo (Leiras Pulpeiro e Noriega Varela), o coruñés Martínez Salazar, o compostelano Orantes e Magallón, etc.– defenderían unha peculiar articulación do ideario galeguista co federalismo. De feito, militantes todos eles do Partido Republicano Federal de Galicia, compatibilizarían durante anos a súa fidelidade republicana coa dobre militancia nas ringleiras da Asociación Rexionalista Galega. Puidera en principio pensarse que a procedencia federal de Pereira se traducira nun devecemento do seu galeguismo da man da suposta “abstracción”, característica dos defensores do “pacto sinalagmático e conmutativo” e de quen Castelao dirá no *Sempre en Galiza*: “ao non saberen como dividir o territorio de Hespaña en Estados particulares... nin idea tiñan do que se debía federar”⁵, en nidia alusión á pantasma do “regionalismo sano y bien entendido” que, ao fío da indistinción entre rexións e nacionalidades, percorreu dende o s. XIX os proxectos de descentralización do Estado español. Mais non é tal, así e todo, o que acontece co noso autor que, como imos ver con máis vagar, asome durante boa parte da súa traxectoria política o concepto de nación de Murguía, ben que desposuído da súa radicalización fundamentadora e baixo a roupaxe as máis das veces do termo “rexión”, outras de “nacionalidade” pero sen perder por iso un chisco a súa substantividade política. De feito, se a chamada á organización dunha forza política con implantación no campesiñado, superadora do culturalismo elitista dos Xogos florais, sorprendera os comensais da

homenaxe a Brañas, non menos foi o seu sobresalto diante da rotunda afirmación de Pereira:

“hai moitos anos que son galego antes ca español, atrevemento do que aínda non me teño arrependido”⁶.

A dar cumprida conta desta democrática síntese de federalismo e rexionalismo, reivindicando así para a historia do galeguismo a quen, vítima arestora de tan inmerecido esquecemento, foi no seu tempo un dos seus líderes máis activos e progresistas, dedícanse as páxinas que seguen e a escolma de escritos que as acompañan.

2. APUNTE BIOGRÁFICO: “A CARIDADE OFENDE”

Naceu Aureliano José Pereira de la Riva un 22 de xaneiro do ano 1855 no seo dunha familia de moi escasos recursos económicos que o ateigaron de privacións os primeiros anos da súa vida, deixándolle un sinal de tristura mesturada de rebeldía que o acompañarían o resto da súa peripecia vital. Malia unha intelixencia e unha precocidade fóra do común, amosadas a idade ben temperá nas súas intervencións literarias e xornalísticas, non lle foi posible cursar estudos superiores, algo que viviría sempre como frustración á que lle gustaba referirse nas intervencións de acento máis social⁷. Serán de feito razóns de supervivencia, mesturadas co fracaso político simultáneo do rexionalismo e do federalismo galegos, as que provocarían o seu abandono do partido federal, e ao pouco tempo o seu traslado a Madrid e o afastamento de toda actividade política.

A súa primeira intervención na prensa da que temos noticia é un artigo titulado “A sombra da República” publicado na revista *La Ilustración Republicana y Federal*, que dirixía en Madrid Enrique Rodríguez-Solís, o 11 de setembro de 1872.

Contaba pois Aureliano con 17 anos de idade, o que confirma non só a súa precocidade, senón a filiación federal orixinaria que non precisaría, en contra do que se dixo nalgunha ocasión, de ningunha evolución para callar na súa activa militancia de anos posteriores. Neste texto, en datas previas á I República, o autor declárase ardentemente *republicano*, fronte a unha monarquía que, malia os tateos de don Amadeo, endexamais chegou a aceptar a lección liberal de Cádiz, pero tamén *federal* fronte a un Estado español construído con doses semellantes de autoritarismo e centralización abafante:

“España que sabe que ten que adquirir unha nova vida coa forma democrática, resístese a sufrir por máis tempo a dominación monárquica e fará todos os esforzos posibles para formular a República Federal... a punta do gorro frixio agroma por riba do vacilante e comesto solio dos Fernandos, Carlos e Isabeis”⁸.

Para algúns investigadores a súa actividade literaria remóntase a 1870, seguindo a loa que lle dedicara o inefable Labarta Pose en *Galicia Humorística* en 1888:

“Sólo quince primaveras
Jota Pereira contaba,
cuando al público ya daba
sus producciones primeras”⁹

Así e todo, as primeiras referencias que temos atopado son algúns poemas en castelán na *Revista Galaica*, que dirixía Benito Vicetto en Ferrol, que datan do ano 1874¹⁰. O mesmo ano *El Diario de Santiago* informa o 20 de xullo da publicación en Lugo dun “Almanaque”, sucesor do de Soto Freire, baixo a dirección dun Aureliano Pereira que contaba con 19 anos, e baixo o título de *Madeja Literaria*, no que colaboran Posada, Vesteiro Torres, Neira, Curros Enríquez e outros¹¹.

No ano seguinte, 1875, a súa actividade multiplícase tanto no eido poético coma no político. Mesmo será en xornais de orientación federal onde vexan a luz non só traballos de preocupación social como o celebrado artigo “Redención” publicado en *La Lira* e cunha recensión en *El Telegrama*¹², senón que, no devandito diario federalista, amén de poemas varios en castelán verá publicado o poema en galego “A miña sentenza”¹³, e proclamaranse as bases dunha *Liga periodística de Galicia*, cuxa secretaría lle correspondería a Pereira.

A súa iniciativa e capacidade de traballo eran tales que aos 23 anos, traballando en El *Diario de Lugo* (o que faría desde 1878 a 1884), chegaría a ser o único, omnímodo redactor deste xornal, mantendo de xeito voluntario unha publicación ameazada non só pola ausencia de medios económicos, senón, e sobre todo, pola inimidade declarada dos sectores eclesiásticos máis integristas. Precisamente sería un destacado membro desta tendencia, o cardenal Payá quen, ironías do destino, fora o grande protector de Alfredo Brañas, o que promovería con denuncias varias o peche do xornal por certas críticas vertidas no *Diario*, nomeadamente contra algunhas posicións políticas da Igrexa Católica.

Nas súas intervencións neste xornal, Pereira amosa xa os elementos centrais da súa ideoloxía política sobre os que volveremos logo: federalismo, democracia e progresismo social. Así, nun artigo titulado “Emigración”, o 12 de outubro de 1879, fronte ás denuncias sentimentais ao uso, o noso autor chama a atención sobre as causas estruturais que xeraban aquela “sangría da nosa patria”:

“facendo desaparecer as causas desaparecerá o efecto: o día que o galego non sinta as apuradas necesidades que hoxe o obrigan a tomar pasaxe para as terras americanas e cando, en fin, non teña por que emigrar, vivirá feliz na terra natal, e a súa adorada Galicia será grande e próspera”.

Outro tanto acontece cunha teima xa de maneira temperá presente no noso autor, o anticaciquismo, denunciado reiteradamente como “verdadeira praga dos tempos modernos”, ao fío da contraposición tan cara a Pereira: modernidade/feudalismo, democracia/caciquismo, descentralización/unitarismo, representación/cunerismo, etc., etc., e fustrigado sen piedade nun editorial de outubro de 1879 titulado “estado da poboación rural en Galicia”:

“se ben as ideas civilizadoras conseguiron desterrar o feudalismo... co paso do tempo, coma se fose encargado de soste as amosegas do feudalismo, apareceu o caciquismo rural, máis temible aínda e que ocasiona máis dolorosas consecuencias que o poder do que tomou vida e forma... de aí que o pobo galego careza de verdadeira representación nas Cortes, porque a inmensa maioría dos electores non poden emitir sufraxios con liberdade... para facer unha elección en Galicia, nunca se conta coa vontade do pobo, senón coa vontade dos alcaldes e caciques que conducen como unha grea de ovellas aos colexios electorais os que exercitan o seu dereito de voto”.

Mesmo xa dos tempos do *Diario de Lugo* data a defensa dos dereitos da muller que protagonizarían intervencións decisivas de Pereira, como veremos na discusión do Proxecto de Constitución Federal de 1887. Boa mostra diso constitúeo o editorial do 6 de maio de 1881, “A muller e as carreiras profesionais”, motivado pola prohibición a varias mulleres licenciadas en Medicina de exercerem a súa profesión por parte do Consello de Instrución Pública:

“sen fundarse en razóns científicas, senón alegando argumentos de valor imaxinario, só apreciábles en tempos de atraso intelectual... pois sería dar unha pobrísima idea da nosa cultura, crer que a muller debe dedicarse soamente aos oficios que leva consigo o goberno da casa”.

Posteriormente, en 1884, Pereira pasaría a dirixir *El Regional* ata 1893, xornal no que publicaría centos de artigos, con e sen sinatura, nos que exporía a súa persoal síntese de federalismo e rexionalismo, así como o talante progresista e democrata do seu ideario. Mesmo despois, unha vez trasladado a Madrid, tralo traumático abandono do partido federal, seguiría remexendo periodicamente artigos de orientación rexionalista e social, como colaborador dun proxecto no que, conxuntamente con Amor Meilán e Castro e López (antes do traslado deste último a Bos Aires) deixaría os mellores anos da súa vida.

Este xornal, que reproduciría integramente o discurso de Murguía nos Xogos Florais de Pontevedra, reclamaría para si, con toda xustiza, o feito de ser o primeiro diario rexionalista galego, como polo demais substanciaba a súa propia cabeceira. Desde as súas páxinas Pereira trataba, un tras outro, os máis importantes motivos do discurso galeguista da época con singular precisión e forza, ao fío da decidida politización que lle imprime a súa óptica federalista. Así, por exemplo, a teima da necesidade de deputados representantes dos intereses de Galicia, fronte ao “cunerismo” e ás hipotecas dos partidos de ámbito español debedores doutras lealdades, expónse con rotundidade no editorial “O rexionalismo” do 21 de xullo de 1886, onde para tal efecto se afirma:

“E como en España resultan sacrificadas todas as rexións por esta centralización que empobrece, velaí a razón de ser do rexionalismo, e velaí a xustiza con que, sen que implique indisciplina, os deputados dunha comarca deben xuntarse para defender os dereitos preteridos ou amparar os intereses ameazados por unha decisión inxusta”.

Teima esta omnipresente na obra do noso autor, tendo en conta o baleiro democrático-representativo que se produciría pola inversión do mecanismo parlamentario: é o Goberno, tras

acordo dos partidos da quenda, o encargado de fabricar unhas eleccións con candidatos e resultados á súa medida, en ausencia de calquera atención aos intereses dos electores, que se volve reiterar en “A razón do rexionalismo”, o 22 de xullo de 1886:

“O deputado non representa o distrito nin a rexión... así, os pobos, véndose sen deputados, porque estes sono soamente do Goberno, acentúan a súa resistencia, porque nesa presión inxusta, desmoralizadora e prexudicial para a dignidade dos deputados, está a razón do rexionalismo”.

Resulta patente, na lectura destes textos de *El Regional*, algo especialmente rechamante no ámbito do movemento rexionalista da época, a saber: a estreita conexión co campo da *política* en sentido estrito, sen ambaxes, como modo de configurar a problemática galeguista. Preséntase esta, en efecto, como unha alternativa ao sistema e funcionamento político da Restauración, ao caciquismo, ao cunerismo, ao “pucherazo”, ás “componendas da quenda vergoñenta” dos partidos, á lexislación ateigada de servidumes centralistas etc. como procura dunha política galega, no dobre sentido de 1) *propia*, isto é, atenta aos intereses de Galicia, pero tamén 2) *democrática*, baseada na vontade popular libremente expresada. Pero ademais, o rexionalismo de Pereira levará o seu alento democrático alén de toda ambigüidade, fronte ao propio Murguía e non díganos Brañas, no que se refire á caste da descentralización proposta, non só por reclamar un auténtico autogoberno político e non simplemente administrativo, senón tendo en conta a completa reestruturación de todo o sistema político que diso se derivaría. En poucos lugares coma no editorial titulado “Máis política” fica isto salientado tan claramente:

“Trabúcase de medio a medio quen cre que a descentralización resulta posible sen cambiar o sistema

político... para administrar ben é indispensable a descentralización e esta non resulta posible sen un cambio radical na política... Así, pois que precisamos mellor goberno, non pidamos menos, senón máis e mellor política e teremos máis e mellor administración: ninguén coñece, procura e defende mellor os propios intereses que os interesados mesmos”.

Esta perspectiva democrática, progresista e, como de contado veremos, federal, diferenciábase con claridade das outras dúas tendencias rexionalistas; da liberal, en menor medida, agás no referente á cuestión do federalismo, desbotado por aquel sector con base na funesta experiencia da I República. Dende alí a matizada distancia que en todo momento garda Pereira con Murguía– “non aceptamos todas as súas afirmacións” escribirá nalgunha ocasión -a quen, así e todo, considera como mestre indiscutible e fundador da idea de nación ou nacionalidade galega. Distinto é o caso de Brañas, onde as diferenzas entre republicanismo e tradicionalismo afastan irreconciliabilmente, baixo a mesma etiqueta de “rexionalismo”, dous proxectos políticos antitéticos que tentan, así e todo, manter a “unidade por riba das diferenzas”. Sorprende en Pereira que a valoración da común causa galeguista lle faga poñer nun segundo plano as por cabo insalvables distancias políticas. Así, por exemplo, a ninguén, pero menos aínda aos liberais, se lle escapaban as radicais diferenzas entre o rexionalismo de Pereira e de Brañas. Neste sentido *La Gaceta* de Santiago, o 20 de outubro de 1886 expuña cruamente as diverxencias:

“O rexionalismo que defende o ilustrado colega de Lugo (*El Regional*)... está baseado nos principios democráticos que informan as sociedades modernas, mentres que os que invocan *El Libredón* e *La Región Gallega*, son e non poden deixar de

ser máis que os principios autocráticos e teocráticos que emanan e se fundan no dereito divino”.

A resposta de Pereira é sumamente clarificadora do peso que a común empresa galeguista imprime, ao seu xuízo, á hora de relativizar tan fondas diferenzas ideolóxicas no seo dun movemento que, cativo en recursos e traballando sempre en precario, tenta salvar da crise interna e minimizar as evidentes discrepancias:

“O rexionalismo tal e como nós o entendemos descansa sobre os principios democráticos... sucede que moitas veces o sentimento patrio non resulta moi acaído con certos principios políticos e veña ser rexionalista quen milita en partido centralizador e autoritario. Pero isto non queremos nin podemos discutilo. Nós contenderemos con quen ataque o rexionalismo, non cos que o acepten, pois desexamos que baixo esta bandeira se xunten todos os bos fillos de Galicia”¹².

Por iso, a “unidade de todos os galegos por riba das diferenzas” que asome Pereira non se traduce nun deveceamento do seu credo democrático como adoitaba acontecer nos nacionalismos periféricos da España do XIX. E referímonos con isto, non xa ás formulacións antiliberais e integristas de Sabino Arana, senón mesmo ás formulacións catalanistas de Prat de la Riba, quen incorpora, na súa peculiar síntese, elementos corporativos e organicistas que derivan nun importante esfarelamento dos principios liberais. Mesmo un autor de procedencia federalista como Almirall paga ben caro a enchente de organicismo catalanista do seu ideario, introducindo elementos espurios de procedencia corporativista e tradicional, moi mal acaídos coa orientación democrática da que resulta debedora de maneira indeclinable a ideoloxía federal.

Moi distinto é o caso de Pereira, e isto cómpre subliñalo como unha das características sobranceiras do seu pensamento

político, pois para él o rexionalismo implica non soamente unha defensa dos intereses de Galicia, senón a inserción desta defensa nun proxecto democratizador e modernizador no político, económico e cultural do Estado español, tal e como se reitera unha e outra vez nas páxinas de *El Regional*:

“Porque a fórmula descentralizadora non a ten atopado aínda outro sistema político que non sexa a democracia, que reconece como base do poder a soberanía popular; como medio do seu exercicio, o sufraxio universal; como factores indispensables dos seus actos, os poderes removibles e responsables; como único e universal medio de corrección das transgresións, o poder xudicial independente, e como norma principal dos seus actos, os sempre invocados pero nunca realizados eternos principios de liberdade, igualdade e fraternidade”.

Elemento fundamental, nesta orde de cousas, é a súa afiliación durante anos ao Partido Republicano Federal de Galicia, no que deseguida ocuparía cargos de certo relevo provincial, chegando a desempeñar un posto político electivo: concelleiro no Concello de Lugo en 1887. O seu peso na organización federal viría confirmarse ao ser nomeado, conxuntamente con Mosquera Lequerica e Modesto Moirón, membro da comisión encargada, xunto a Moreno Barcia, da redacción do *Proxecto de Constitución para o futuro Estado Galego*, texto clave do federalismo en Galicia, que sería discutido e aprobado na Asemblea de Lugo do 2 ao 7 de xullo de 1887, e sobre o que imos volver de contado.

Pero subliñabamos hai un anaco que Pereira traduciría en dobre militancia o seu federorrexionalismo. En efecto, a finais de 1890 publicaría *A Monteira* de Lugo unha serie de artigos sobre a necesidade de crear unha *Asociación rexional de artistas e escritores* que unificase os esforzos dispersos a prol dos intereses de Galicia e a súa cultura autóctona. A contestación de

Pereira en *La Pequeña Patria* centraríase nos aspectos organizativos da inicial proposta de Galo Salinas, membro coruñés da Cova Céltica e director da *Revista Gallega*, aspectos estes polo demais que sairían á luz reiteradamente ao fío da mobilización rexionalista. A proposta de Salinas consistía en constituír unha asociación arredor da cal se fosen agregando outras, creadas baixo o impulso desa asociación central que definiría as liñas mestras do conxunto da organización. Tal proxecto sería criticado por Pereira, recoñecendo así e todo a necesidade dunha tal organización, en razón do carácter centralizador do “centro único” do que dependerían xerarquicamente todos os círculos inferiores. Fronte a esta formulación, Pereira opuña unha xénese alternativa da asociación de abaixo arriba, creándose primeiro as asociacións provinciais e locais para federárense estas a nivel galego nunha asociación rexional:

“constituír unha asociación rexional enlazando entre si as asociacións de provincia, que se integrarían á súa vez das existentes nas vilas e nas capitais de cada unha delas... outra cousa sería constituír unha xerarquía incompatible coa democracia da república literaria porque resultaría un centro único de categoría superior”¹³.

Así e todo as polémicas desta caste, sobre asociación de escritores ou xornalistas, cederían axiña o seu posto á articulación dunha organización política, a *Asociación Rexionalista*, que partindo do núcleo compostelán, se espallaría axiña por toda Galicia. En efecto, no mes de novembro de 1890 ten lugar en Santiago a constitución do *Comité Central Rexionalista* da man de Murguía e Brañas. Era presidente o primeiro e secretario Cabeza de León, eran vogais: Brañas, Tarrío, Barcia Caballero, Pereira Romero e Enrique Lens. Pois ben, en decembro daquel mesmo ano recibíase en *El Regional* de Lugo unha carta de Murguía na que se expresaba a conveniencia

e oportunidade, para a defensa dos intereses de Galicia, de que na mencionada cidade se constituíra á maior brevidade “un comité rexionalista, base da organización e propaganda do partido do mesmo nome na provincia”¹³. Deseguida se procedeu á constituición do comité rexionalista de Lugo, o 14 de decembro de 1890, que quedaría integrado do seguinte xeito:

Presidente honorario: Manuel M. Murguía.

Presidente efectivo: Manuel Mosquera e Lequerica, avogado e deputado provincial.

Vicepresidente: Manuel Reinante e Cancio, deputado provincial.

Secretario: Aureliano Pereira.

Vicesecretario: Enrique Rodríguez Garrido.

Vogais: Romualdo Acevedo, avogado e director de *La Idea Moderna*.

Celedonio Peñamaría, deputado provincial.

Bernardino Amor Meilán, xornalista e escritor.

Enrique Castillo Silva, médico.

O trazo máis notorio que cómpre salientar, pois resulta dabondo descoñecido, é que case a metade dos cargos directivos do comité rexionalista lugués se achaban ocupados por militantes do partido republicano federal de Lugo. Así, entre outros, podemos identificar como tales a Pereira, Amor Meilán, Mosquera, Abuín e Acevedo. A síntese federorrexionalista concretábase deste xeito, alén do eido puramente ideolóxico, no propio nivel organizativo, levando así o vieiro de achegamento deste núcleo lugués ata as súas últimas consecuencias, o que non deixaría de presentar problemas no seu día.

Elemento fundamental desta politización do rexionalismo, debedora da tradición federal na que se inscribe Pereira –“mais política”– témolo precisamente na súa teima de que o Rexionalismo non remaneza como simple club “de catedráticos

e de oradores, de escritores e xornalistas”, é dicir, da imperiosa necesidade de dotar o movemento dunha auténtica base organizativa, de concretar programas, de levar a cabo campañas cara á opinión pública, de incidir, en fin, na vida política galega sometida ao abafante sistema da Restauración. Así, por exemplo, a finais de 1886, Pereira queixábase da vaguidade e retórica que envolve aínda o rexionalismo galego:

“Hoxe por hoxe o rexionalismo –como tantas veces temos dito– é unha aspiración informe... é preciso traballar con fe para que tome corpo, para que se determine... que se traduza na vida real e se perciba máis directamente”¹⁴.

Así, Pereira, malia polemizar de xeito incansable dende as páxinas de *El Regional* contra os xornais galegos que amosaban o seu escepticismo, cando non a súa aberta oposición perante a “axitación dos intereses materiais e espirituais de Galicia”, non deixaba de recoñecer o crónico défice político e organizativo indiscutible do movemento, e o aquel de verdade que se agochaba en cualificativos como o de “platonismo do descoñecido” que lle aplicara *La Opinión Liberal* de Ourense, afirmando así mesmo que, todo o máis, o rexionalismo proporcionaría “poetas melenudos (sic) tocando a arpa para amortecer a fame de Galicia”¹⁵.

E todo iso, como xa temos salientado, sen que a politización democrática do rexionalismo que Pereira propón se traduza no esquecemento da indeclinable vertente cultural do rexionalismo. Boa proba disto constitúeo a proposta que fai en decembro de 1886, nunha conferencia no Círculo das Artes de Lugo, da creación dunha *Academia Galega*:

“para elevar a nosa literatura e dar ao movemento intelectual de Galicia toda a brillantez que debe acadar”.

Esta idea, da que Pereira, cómpre subliñalo, é un dos primeiros formuladores –canda Valentín Lamas Carvajal (1875)

e Emilia Pardo Bazán (1880)– do que teñamos noticia e que non terá concreción ata 1906, cando o rexionalismo galego se atope xa en franco esfarelamento, apunta cara á un elemento básico do seu ideario: a dotación dun soporte institucional dedicado á normalización da cultura galega. Resulta de especial interese o feito de que a Academia Galega que Pereira postula se vencelle directamente á normativización da Lingua, figurando na súa proposta como unha das tarefas máis perentorias a *unificación* do galego e a confección dunha gramática e mais un dicionario tendo en conta que:

“A purificación e reconstrución do idioma galego é unha necesidade recoñecida por cantos collen un libro escrito nesta lingua. Na ortografía reina a máis completa anarquía... non hai regra ningunha para a escrita. Resulta preciso afirmar que para escribir galego non abonda con empregar palabras galegas, é preciso conservar a esencia, o que é verdadeiramente galego: a estrutura, a sintaxe, o xiro, a propia forma literaria do noso idioma. Doutro xeito acontece que moitas das poesías que se autotitulan galegas son en realidade poesías castelás traducidas ao galego”¹⁶.

En definitiva, o que fai a Aureliano Pereira un caso único no seo do galeguismo do século XIX é a articulación estreita e orixinalísima do rexionalismo cultural e político co federalismo republicano, sen erosionar ou degradar a súa síntese ningún de ambos os dous compoñentes. Así, o seu progresismo impídelle, dunha banda, que para substantivar a organización da comunidade galega acuda a elementos espurios como as teorías da raza tal e como fai Murguía; por non falarmos de formulacións do rexionalismo en clave do pasado, de nostalxia medieval dos tempos idos, en aberta inimizade coa modernidade, como acontecía con Brañas. Cómpre, xa que logo, detérmonos, aínda que sexa brevemente no desenvolvemento político e ideolóxico do *galeguismo federal* de Pereira nestes anos.

Nesta orde de cousas, ante todo, débese contextualizar o moi problemático, na Galicia da época, que resultaba a adscrición republicana e federal do rexionalismo do noso autor. En efecto, iso constituía unha patente diferenza coas posicións dos rexionalistas liberais e mesmo dos tradicionalistas, mentres Brañas non se decantou definitivamente cara ao carlismo. Dende o interior do propio movemento tanto como do exterior do mesmo intensificáronse as críticas e descualificacións contra a pretensión de vencellar rexionalismo e federalismo, baixo pretexto de deturpación dos principios accidentalistas verbo da forma de Estado propias, segundo se dicía, do primeiro. Así, por exemplo, desde *La Monarquía* de Ferrol lanzaríanse durísimas críticas contras a pretensión de Pereira de conciliar o galeguismo coa militancia no partido federal. A resposta deste non se deixou agardar:

“Nós, rexionalistas, dispostos a apoiar e defender todo o que sexa rexionalismo, do cal somos representantes na prensa desde o primeiro número do noso xornal, como antes de fundar este tiñamos sido os seus propagandistas noutros medios, coidamos que tal tendencia ten necesidade de atopar a súa fórmula, e pensamos que a atopará e que esta non pode ser outra que o credo do partido cuxa doutrina descansa nos principios que defende o federalismo... neste partido militamos porque somos rexionalistas... Todo o que defende o rexionalismo é noso, pero este non é aínda un partido político...”¹⁷.

Non hai polo tanto unha adscrición puramente adxectiva e coxuntural ao rexionalismo por parte deste republicano federalista lugués, como acontece con outros republicanos federais como o catalán Vallés i Ribot ou mesmo Pi i Margall, en contra do que se repite unha e outra vez, senón que se trata de fornecer cunha orientación específica o desdebuxado, neboento

e caótico universo político do rexionalismo galego de fin de século, de tal xeito que:

“así como hoxe coincide en todo cos exclusivamente rexionalistas, eles coincidirán en todo connosco”,
tendo en conta que tal sería o destino da
“federación e xa que logo do rexionalismo, que é unha das súas manifestacións”¹⁸.

De aí que Pereira se opoña sempre, usualmente de xeito implícito por mor de evitar innecesarios, pero finalmente inevitables, enfrontamentos, aos proxectos de Brañas de postular a descentralización en clave do pasado como a recuperación das “vellas liberdades locais” e as “franquías populares”, no seo dunha monarquía tradicional, tamén chamada “monarquía federativa” por Vázquez de Mella. O noso autor denuncia con rotundidade o que, malia as intencións sinceramente rexionalistas do profesor compostelán, remata por suceder co seu modelo de descentralización rexional; a saber: que o autoritarismo monárquico de orde tradicional, derivado da xerarquía dunha sorte de “monarca con fueros”, o destruír o principio das liberdades modernas, os dereitos individuais e a representación popular, remata por baleirar practicamente de contido calquera descentralización política e mesmo administrativa. Os artigos que “sobre organización administrativa de Galicia” e “Laboremus” que Brañas publicaría a finais da súa vida en *El Correo Español*, confirmarían os temores do noso autor. Pola contra, insiste Pereira:

“Estas liberdades (do municipio, da provincia e da rexión) non poden estar garantidas senón dentro do sistema federal... pois diante do sistema rexionalista toda centralización desaparece ¿por que? porque os alcaldes son elixidos polos pobos, os gobernadores pola provincia etc... Para devolver ás rexións as súas funcións propias.. é preciso que esta nosa nación se organice federalmente”¹⁹.

Poderíamos multiplicar as testemuñas, amosando esta unificación política e teórica establecida por Pereira entre federalismo e rexionalismo, no dobre sentido de se configurar o federalismo como unha das tendencias políticas actuantes no interior do movemento rexional, así como a consecuencia lóxica dun proceso de maduración política do segundo, en aras da súa meirande concreción organizativa, democratización do sistema político como obxectivo e modelo de Estado fundamentalmente descentralizado. De aí tamén, sen dúbida, que a interioridade organizativa do sector lugués encabezada por Pereira no cerne do movemento rexionalista fora, así mesmo, unha interioridade problemática, en razón das fondas diferenzas coas dúas tendencias dominantes e moi especialmente co sector compostelán.

Como membros dun partido minoritario na España da “quenda pacífica” dos Partidos liberal fusionista e conservador, Pereira e os seus correligionarios, desenvolveron nestes anos unha actividade tan intensa coma marxinal e, por cabo, de escaso éxito, se exceptuamos, polo que atinxe aos noso autor, a súa presentación e posterior elección como concelleiro de Lugo nas eleccións municipais de 1887, petando de xeito reiterado coa impenetrabilidade dunha estrutura de oportunidade política en extremo negativa. Un escenario político articulado polas redes clientelares dos grandes e pequenos caciques, cuxos dispositivos formaban unha tan tupida como impenetrable trama de intereses e coaccións, facía practicamente inviable o traballo político, erosionando constantemente apoios para as forzas minoritarias foran estas rexionais, federalistas, republicanas, etc. O “anticaciquismo” devén deste xeito unha teima central do discurso político de Pereira, así como dos seus esforzos organizativos en clave quer federal, quer rexionalista, defendendo por todos os medios unha reformulación do parlamentarismo que o fixera merecedor de tal nome. Nesta orde

de cousas son ducias os artigos dedicados a loitar contra a praga que zuga das veas pseudorrepresentativas do sistema da Restauración e moi especialmente a imposta polo Partido Conservador de indiscutida dominación na provincia de Lugo:

“Vemos que o principal amparo do caciquismo... chámase partido político, titúlase “de orde”, fala de moralidade, pide respecto á lei... ¡como non sermos inimigos irreconciliables dese partido que se chama conservador!”²⁰.

Non é cousa de ateigar de referencias anticaciquís o noso argumento, así como ponderar en demasía o traballo organizativo e político do minoritario núcleo lugués, illado e premido ata a extenuación, por unha lea de intereses que o sistema de dominación clientelar xestionaba a enteira satisfacción das elites provinciais. Só cómpre así e todo subliñar o feito de que esta dimensión de crítica do sistema político ocupa o cerne mesmo da análise de Pereira, alén de personalismo ou localismo ningún. Outro tanto acontece coa denuncia do *cunerismo*, isto é, a consolidada práctica de presentaren os partidos da quenda como candidatos a personaxes por completo alleos a Galicia, práctica que cortaba de base calquera eventual defensa e representación dos intereses galegos nas Cortes:

“Non abonda renegar dos políticos miserentos, deses caciquiños políticos, é preciso ollar máis alto, é mester maldicir e execrar a eses grandes caciques que se chaman Villaverde, Mochales, Elduayen, Payares...”²¹.

Sempre en Pereira, polo demais, o autogoberno galego leva emparellada a democratización do país, pois de pouco valería unha descentralización que deixara intactas as redes locais de corrupción e clientelismo, tendo en conta que desvirtuaría calquera verdadeira representación de lexítimos intereses:

“Cómpre dicirlle ao país que só con institucións xenuinamente democráticas, e que como tales han atender os verdadeiros desexos do pobo, e sendo Galicia dona dos seus destinos no que aos seus peculiares intereses se refire, poderá obter a completa satisfacción das súas necesidades”²².

Diciamos máis arriba que, como quedaría de manifesto na intervención de Pereira na homenaxe a Brañas en 1890, un elemento decisivo da politización que urxía ao noso autor verbo do movemento rexionalista, consistía, na orde estratéxica, en procurar aliados no campesiñado galego, como base de masas dispoñible. Ben que, para tal efecto, sería necesario deixar de considerar ao campesiñado como motivo retórico de inspiración poética ou simple depositario, no seu illamento esmorecente, das esencias patrias, na súa lingua e tradicións, para atender as súas reivindicacións sociais, económicas e políticas, introducíndoas con pleno dereito e substantividade no programa galeguista.

Só así podemos dar cumprida conta da campaña a prol da *Redención foral* que levará a cabo o político lugués, fuxindo das ambigüidades de Murguía ou da velada simpatía para coa institución foral por parte de Brañas. Esta alternativa, a de lle dar dimensión de masas ao rexionalismo da man do sector máis oprimido do país, será desbotada da man do conflito maior que entre liberais e tradicionalistas que esgazaría finalmente o movemento, fornecendo o paradoxo de que cando, a finais de século o campesiñado galego ía ser quen de organizarse activamente da man do “Agrarismo”, este espertar produciríase por completo á marxe dun rexionalismo esvaecido, que virado cara á pequena burguesía vilega, ficaría por cabo coa súa mensaxe orfa de destinatario.

Por outra banda, Pereira, fiel á súa vocación literaria que nesta análise non nos compete, publicaría ao fío dos noventa algunha das súas máis celebradas obras, especialmente os seus máis coñecidos poemarios en galego: *Cousas da Aldea* (1891),

Terra a miña (1891) e mais *A cova da serpe* (1892), coas que obtería galardóns diversos en certames e xustas, aos que se presentaría en diversas ocasións apurado polas penurias económicas que o perseguirían toda a súa vida.

Será nestes anos cando se produza unha discontinuidade capital no itinerario político do noso autor que o conducirá ao afastamento do partido federal e finalmente, de xeito paulatino, ao silencio en temas políticos, que nunca nos culturais. Nos anos 1891-1892, ten lugar unha grave crise no partido federal republicano de Galicia e ao fío da mesma Pereira e Meilán abandonan a súa militancia no mesmo, por razóns endexamais explícitas publicamente e das que por ningures na documentación consultada temos podido establecer as causas, agás algúns indicios que apuntan a disputas ao fío das eleccións locais e problemas persoais derivados da crónica penuria económica do noso autor.

Pero aínda máis, así mesmo nestes anos prodúcese, tras ser desbotada a proposta política e organizativa dos federais e tras o esfarelamento da Asociación rexionalista, vítima das contradicións internas e das difíciles condicións de recepción do seu discurso, un perceptible distanciamento do rexionalismo por parte de Pereira. A resultas de todo iso, e da man de Benigno Quiroga e Manuel Becerra, achegárase ao partido liberal-dinástico, reposicionamento político que recoñecerá publicamente, ben que sen entusiasmo algún, en 1897.

Será co gallo da *Junta de Defensa* organizada polos rexionalistas para, co gallo da supresión da Capitanía Xeral da Coruña presentada como aldraxe a Galicia enteira, tentar recompoñer as súas forzas esnaquizadas polos enfrontamentos internos, o fracaso político e as presións caciquís, cando se patencie este alleamento do núcleo lugués daquel proxecto. De feito *El Regional* convértese nun dos xornais galegos máis opostos á Junta de Defensa, alegando constantemente que o

conflicto que se pretendía presentar como galego tiña un alcance puramente localista, ben que tras diso subxace o progresivo achegamento de Pereira e Meilán ao Partido liberal-fusionista. De feito a posición de Pereira ao fío dos acontecementos da Junta de Defensa será afeada polo diario federalista coruñés *El Telegrama* quen resalta que as “novas servidumes monteristas” de Pereira fanlle “antepor os intereses de partido aos da pequena patria”²³. O que máis chama a atención das críticas dirixidas ao noso autor por *El Telegrama* durante os meses de marzo a xuño de 1893 non é a traizón ao ideario federal, senón aos intereses de Galicia e á súa integración na política do sistema: localismo, cunerismo, etc.

Así e todo, sorprende a continuidade dalgunhas críticas de Pereira de 1893 coas súas formulacións anteriores, de feito, nos anos noventa aínda falará de “Proudhon” como “un dos nosos”. O editorial “Rexionalismo”, en pleno momento álxido da mobilización, escusa ulterior comentario pola nosa parte:

“O rexionalismo é unha tendencia vaga, unha aspiración informe, que ata agora só ten servido para obter premios por poesías e aplausos por discursos; o rexionalismo non se ten expresado nunha fórmula concreta... Esta tendencia, podería chegar a ter moita importancia, a ser útil ao pobo, a facer algo máis ca celebrar certames literarios, se os seus entusiastas comezaran por formar un corpo de doutrina e logo encetaran unha activa propaganda para organizar forzas que coa súa acción puideran levar ás corporacións a quen representan os principios contidos no programa. O rexionalismo para ser algo ten que contar como base coas clases populares, ten que acoller no seu programa as solucións aos problemas que afecten á rexión e traballar practicamente para obtelas. Para representar as aspiracións do pobo ten que contar con este e ter nel o seu principal elemento...”²⁴.

Resúltannos, malia todas as nosas pescudas, descoñecidas as razóns concretas da nova militancia liberal-fusionista que Pereira manterá en Lugo durante 1893 e 1894 antes de trasladarse a Madrid cun posto de modesto funcionario no Ministerio de Fomento.

Así e todo, como amosan os artigos enviados por Pereira que nos anos 1895 e 1896 publica *El Regional*: “Cantigas”, “Opinións rexionalistas”, “Máis opinións rexionalistas”, “As orixes do galego” etc. o noso autor mantén incólume o seu galeguismo, se ben virado agora en exclusiva cara ao eido cultural. Así o amosa entre outras cousas a conferencia que Pereira pronuncia no Ateneo de Madrid en 1895 sobre “O rexionalismo e a poesía galega”, editado como folleto en Lugo no mesmo ano de 1895; e así mesmo publicará en 1896 outro folleto en Madrid co título “Presente e Porvir de Galicia”. Nestes e noutros artigos Pereira amosará unha crecente preocupación social non só no que atinxe a Galicia, senón que se producirá así mesmo e de xeito máis xenérico unha acentuación da atención á problemática social xa presente en anos anteriores e un patente achegamento a posicións de republicanismo filoobreiroista, que se verán reflectidas en artigos varios enviados a *El Regional*, que de ningún xeito se compadecen coa súa ocasional filiación liberal fusionista, e sobre os que imos volver de contado.

Traballando como modesto funcionario e eventual crítico teatral do diario madrileño *El País*, transcorrerían os derradeiros anos da súa vida. Morre pobrementemente como tiña vivido, o 31 de outubro de 1906. Afastado de Galicia e sen volver colaborar con ningún xornal da súa terra despois de 1897, non asistiría ao devecente solpor do rexionalismo galego que, eivado na raíz polas súas propias contradicións, se esnaquizaría definitivamente, despois do fracaso da fugaz experiencia das *Ligas Gallegas*, volvendo a quedar reducido a algúns pequenos ben que irreductibles núcleos de intelectuais –sobre todo arredor

da *Revista Gallega* da Coruña– facendo máis verdadeiras ca nunca as desencantadas palabras de Curros Enríquez:

“Verbas que ceibe o vento
catro soñadores tolos”.

3. O PENSAMENTO POLÍTICO DE PEREIRA: “COMO DEMÓCRATA ESPAÑOL, REPUBLICANO”

Obxecto sobranceiro deste estudo é darnos conta da peculiar síntese ideolóxica entre federalismo e rexionalismo que leva a cabo Pereira. Autor sen excesiva formación académica, a súa escrita, que non por erudición, sorprende polo menos pola claridade da súa exposición, pola coherencia do seu argumento, pola peculiaridade, en fin, da súa posición tanto fronte aos rexionalistas do común como dos seus compañeiros de fatigas federais. Resulta notable, en efecto, como a pesar do aludido cambio de adscrición política o ideario do noso autor se articula con elementos que cohonestan entre si nunha dirección demócrata-progresista, certamente insólita no ámbito dos rexionalistas galegos do dezanove.

Nas liñas que seguen descompremos só para os efectos expositivos, os eixes que vertebran o pensamento, atendendo sucesivamente:

- Á peculiar recepción da idea de nación de Murguía baixo o termo de Rexión máis acaído coa tradición federal.
- Ao seu ideario progresista, racionalista e moderadamente anticlerical.
- Á súa ideoloxía política democrática e republicana.
- Ao modelo federal para o futuro Estado galego deseñado na Asemblea federal de Lugo de 1887.

3.1. *Unha peculiar idea de “Rexión” como “nacionalidade”*

Subliñabamos no capítulo anterior a centralidade do galeguismo en Pereira, o que implica un rotundo desmentido ás teses que postulan, con carácter xenérico, a endémica “abstracción” estatalista do ideario de federalismo español. Ao longo dos seus escritos de máis relevo, como “O Rexionalismo”, o noso autor recolle un tras outro, agás a “raza”, os principais elementos constituíntes, desde Murguía, da entidade nacional de Galicia: historia propia, territorio, tradicións específicas, lingua de seu, institucións de dereito... que constitúen o cerne da “Patria galega”, síntese dese abano de elementos diacríticos:

“A Patria é o pobo ao que un pertence porque nel ten medrado e nada lle resulta alleo. É a patria o idioma... o canto popular, a música do país, o baile pintoresco, o acento con que os seus paisanos se expresan, a tradición pía ou a lenda que escoitou no fogar; a patria e o ceo plúmbeo, a brétema coa súa lentura, as brañas co seu verdor...”²⁵. Semella que este organicismo puidera ficar, como acontece noutros rexionalistas da época en dubidoso gusto literario pola “patria chica” ou, no mellor dos casos, como en Salvador Golpe, en discreto e moderado rexionalismo. Pero non é tal o que acontece con Pereira, quen se amosa relativa e sorprendentemente permeable á fundamentación nacionalista do feito diferencial galego elaborado por Murguía. Así nunha das súas intervencións fundamentais, “O Rexionalismo”, á que posteriormente sempre se remitiu o noso autor como expresión máis requintada do seu ideario rexionalista, afirma con rotundidade:

“O Reino Unido, componse de catro nacionalidades diferentes: Inglaterra, Irlanda, Escocia e País de Gales. Pois ben, ¿acaso España non se compón de varias nacionalidades? ¿son acaso as rexións idénticas pola súa orixe, pola súa historia, pola súa linguaxe, polos seus costumes, pola súa constitución interna, por así dicilo, expresada nas súas

institucións xurídicas, nos seus hábitos e nas súas tendencias?. Pois se isto é así necesariamente teñen que agromar antagonismos. Por lei fatal ten que haber resistencias a aceptarmos como noso o que non nos é propio”²⁶.

Velaí unha teorización de Galicia como nacionalidade; terminoloxicamente equiparada a “Rexión” noutras partes de *El Regionalismo*, pero, o que resulta decisivo: organizada conceptualmente arredor dos clásicos elementos que confiren o carisma nacionalista:

- orixe ou “raza” (“esta raza galega”),
- historia (“o que teñen sido as rexións”),
- tradicións (“hábitos e tendencias”),
- institucións (“a súa constitución interna”),
- lingua (“o idioma galego”);

“vontade política” e “conciencia nacional”, situada por Murguía nun lugar sobranceiro da súa fundamentación da natureza nacional de Galicia.

Respecto ao relevo deste derradeiro elemento, atendamos aos seus propios, inmellorables termos:

“Antes de posuír unha patria real cómpre posuír unha patria ideal... que a conciencia e a fe son as que teñen creado as nacionalidades. Pois ben, os rexionalistas teñen idea clara das súas aspiracións, teñen fe e conciencia; teñen unha patria ideal”²⁷.

Este sintético concepto –orgánico-historicista e voluntarista– de nación, de neta fasquía murguiana, é articulado por Pereira, en alleidade ao accidentalismo daquel, co ideario político federal, dando lugar a un rexionalismo certamente diferenciado das correntes maioritarias, toda vez que se define

con toda claridade a prol dunha fórmula federal de descentralización política:

“O rexionalismo non poderá ser na realidade do Goberno da nación, non atopará fórmulas prácticas que expresen as súas solucións, senón dentro do sistema que ten servido para formar nacións fortes como o Imperio Xermánico, nacións libres como Suíza; nacións poderosas e ricas como a grande República norteamericana”²⁸.

En definitiva, o orixinal modelo de Pereira complétase sen ningunha caste de traumatismo ou estraña viraxe conceptual: España, nación de nacionalidades ou rexións, ten que se organizar como Estado federal nacional, integrante dos Estados federados daquelas, tendo en conta que o federalismo non soamente representa un modelo democrático sen fisuras, senón que constitúe o modelo máis experimentado internacionalmente de descentralización política.

Agora ben, paralelamente a encher de contido orgánico a fórmula federal, de xeito semellante a como farán –cada un ao seu xeito– no so Vallès i Ribot ou Valentí Almirall, senón o propio Pi i Margall, é necesario darmos conta do efecto contrario, é dicir ¿como afecta a perspectiva federal á proposta rexionalista de Pereira?. Os efectos neste sentido son varios e de non cativo interese.

Ante todo, o federalismo enxerga unha desvalorización do elemento étnico na fundamentación nacionalista e un paralelo arrequeuto do voluntarismo político e da perspectiva progresista do rexionalismo. O factor racial pasa, en efecto, a un segundo plano na obra de Pereira, que entre os elementos orgánicos, isto é, “obxectivos”, alude reiteradamente, en troques, ao idioma, á historia e ao territorio diferenciados. O mito *celta*, por exemplo, instrumento central do imaxinario fundamentador murguiano –“o celta é o noso único e verdadeiro antepasado” diría

Murguía– no que todos os rexionalistas se inspiran dun ou doutro xeito, é deixado de lado por Pereira, tal como acontecería con outros rexionalistas federais como Martínez Salazar ou Mirambel i Maristany.

En segundo lugar, o peso do ideario federal enxerga un característico remanecemento do termo “rexión” e mesmo do concepto tras del subxacente fronte ao máis acaído coa fundamentación murguiana, o de “nación”, e que o noso autor ocasionalmente acolle, ben que nas súas intervencións de máis relevo. De aí que a reitarada presenza do vocábulo “rexión” non pode ser interpretada como simplemente residual e terminolóxica, senón que amosa unha relativa alleidade neste punto das dúas tradicións federal e nacionalista, que se traduce no caso de Pereira nun devecemento do concepto de Galicia como nación. Iso polo demais era o normal no rexionalismo galego á excepción de Murguía quen sempre, dende 1865, no primeiro volume da súa *Historia de Galicia* teorizara a natureza de “nación céltica” de Galicia. Semellante problema que en Pereira atopámolo en Brañas, ben que neste caso sería o tradicionalismo do autor o que remataría por desbotar o concepto de “nación” ou “nacionalidade”.

En terceiro lugar, hai que subliñar como efecto do ideario federal, o reforzo do factor conciencia nacional, a vontade, en suma, de atinxir unha organización política de seu, uns deputados defensores dos intereses de Galicia, unha conciencia de común nun proxecto patriótico de construción colectiva da comunidade:

“porque o espírito francés, que vive no corazón dos Alsacianos-Loreneses, non poderá destruílo a presión da tiranía autocrítica, modificando a ortografía e botando ao cárcere aos que non agochan o seu patriotismo, pois este espírito ten sido xerado pola civilización e arraigado pola democracia”²⁹.

3.2. *Anticlericalismo e progresismo*

Na obra de Pereira agroma por todas partes unha visión do mundo e da vida que presenta substanciais diferenzas coa liberal-moderada de Murguía e se sitúa nas antípodas do católico-tradicionalismo de Brañas. En efecto, achámonos aquí en presenza dun ideario aberto, progresista, laico, nos vieiros da máis característica tradición do republicanismo español. Nel, radicalismo democrático e modernidade, privadas dos lamentables excesos cantonalistas e militaristas, forman unha cosmovisión progresista que vai moi por diante da sociedade no seo da cal se formula.

Así, un primeiro elemento decisivo do pensamento de Pereira é a súa preocupación social, que reviste un carácter manifestamente diferenciado daquel catolicismo social e antisocialista que caracterizaría a Brañas, ou dos ocasionais resaibos populistas, máis retóricos ca outra cousa, que de cando en vez sorprenden en Murguía como refugallo do seu liberal-progresismo da mocidade. Moi ao contrario, no noso autor os elementos decisivos do seu universo ideolóxico como o *agrarismo* amósanse con auténtico alento social, como un achegamento real ás clases populares que trata de incorporalas, recollendo as súas reivindicacións básicas, ao movemento rexionalista con plena substantividade e non como simple provedor de sinais de identidade.

Cómpre referirse así mesmo a outro elemento que agroma reiteradamente nos escritos do federalista lugués con certo peso inicial, que non fará senón acrecentarse tras o seu traslado a Madrid, mesmo baixo as súas novas lealdades formais ao partido liberal dinástico. Trátase da súa preocupación pola cuestión obreira e os partidos e as forzas que a expresan, amosándose neste extremo a sensibilidade proletaria dalgunhas correntes do federalismo histórico español, moito tempo mesturado con

arelas obreiristas das que constituíu ata fins de século a súa única canle de explicitación política. Nos artigos dedicados á cuestión por Pereira é de salientar, conxuntamente cun certo paternalismo, unha innegable lucidez en diversos puntos sobre a condición proletaria naquelas datas, que o levarían máis alá do mero recoñecemento do “problema social” para dialogar coa súas expresións políticas.

Así, por exemplo, en intervencións tales como “A instrución aos artesáns e os medios para proporcionala” o federal lucense acolle unha inocua prédica da necesidade de mellorar a instrución da clase traballadora e postula a creación de Escolas de Artes e Oficios ou sociedades do tipo “Fomento das Artes”. Noutras ocasións, o que constituíu un trazo insólito no seo do rexionalismo, gaba a clase obreira pola súa presenza política e cívica na Coruña:

“A capital de Galicia, A Coruña, conta cunha ilustrada clase obreira e a ela debe en boa medida a consideración que goza aquel pobo e a altura á que ten chegado. En todas as sociedades, en cantas ideas útiles se propoñen e realizan, en todo, en fin, ten non pequena parte a clase obreira coruñesa”³⁰.

Parágrafos que semellan retóricos, pero abonda confrontalos co galeguismo non xa da época senón posterior –e non xa coa denuncia das “vilas podrecentes” de Risco, senón co Castelao que considera “os auténticos traballadores galegos: campesiños e mariñeiros”– para contextualizar debidamente o obreirismo de Pereira. O que se confirma cando, do mesmo xeito que botaba de menos o déficit político do galeguismo, lamenta a ausencia da clase obreira galega como “clase para si”, organizada e mobilizada:

“No sentido social non pode dicirse que en Galicia haxa artesáns como clase; porque non constitúen esta os individuos dunha mesma profesión que aparecen agrupados unicamente

na matrícula da contribución industrial. Só pode dicirse que existen clases obreiras ou artesás –chámeselle como se queira– cando hai vencellos comúns que unen os individuos, cando dan mostras de vitalidade, cando achegan á vida pública o movemento social do seu esforzo colectivo”³¹.

Estamos nestas pasaxes e en moitas outras moi lonxe dos “Círculos católicos de obreros” promovidos por Brañas en Compostela, pero tamén da apoloxía á burguesía coruñesa que resoa nas páxinas de *La Revista Gallega*, e da crítica dende a mesma dirixida reiteradamente contra as folgas e a manifestacións dos primeiro de maio que daquela comezaban a celebrarse na cidade herculina.

Noutros artigos tales como “Os do cortello”, “Os da rúa” etc., Pereira, da man da súa preocupación social trata temas tales como a prostitución e a mendicidade, dándolles un xiro certamente alleo á perspectiva corrente nos seus colegas rexionalistas, especialmente pola nómina de autoridades intelectuais que menta a prol do seu argumento:

“Porque certamente non se divisa, nin sequera apelando ás utopías de Louis Blanc, Fourier e demais xenerosos pensadores, como podería evitarse o que o escritor Zola presenta como unha grandísima enormidade”³².

É certo que resulta manifestamente insólito no panorama ideolóxico dos escritores rexionalistas da época as gabanzas ao socialismo utópico, así como ao escritor Zola, execrado por Brañas. Non constitúe iso, polo demais, un trazo illado que non sexa lícito extrapolar, senón que esta apertura ao pensamento progresista europeo, mesmo nas súas máis radicais expresións, integra pola contra un dato sobranceiro en diversas intervencións do noso autor. Así, Proudhon, Lombroso, Fourier ou Saint Simon merecen ocasionalmente a súa aprobación

explícita, por máis que tamén exprese algunhas reservas verbo do anarquismo e do socialismo.

Proximidade relativa ao movemento obreiro que se testemuña, por exemplo, na aceptación das folgas como mecanismo de defensa a prol dos intereses dos traballadores, así como a denuncia da desigualdade material que reside tras da igualdade formal nas democracias da súa época:

“A liberdade de traballo e a igualdade diante da lei son dúas nobres conquistas que Flammeront celebra e Clemenceau gaba. Pero como moi ben di este último, falta aínda por ver que Estado social teñen creado... e atopa soamente a liberdade do individuo proclamada nunha sociedade na que as agrupacións tradicionais dos fortes teñen sometido os febles, cunha ilusoria igualdade diante da lei”³³.

Republicanismo radical e socialismo utópico entrecrúzanse en intervencións como a precedente, fornecendo unha especial sensibilidade no seo dun movemento rexionalista que, se tiña desatendido abertamente as reivindicacións do campesiñado, as do movemento obreiro nin sequera figuraban no seu horizonte máis afastado. Diciamos que Pereira asome a idoneidade das folgas como medio de defensa dos intereses obreiros e neste sentido escribe varios artigos, recolle de maneira laudatoria as primeiras folgas do proletariado francés, salientando a belixerancia dos gobernos da dereita diante das mobilizacións:

“Hardy mesmo non puido por menos que compadecelos a pesar do instintivo horror que, como bo burgués, sentía ante calquera perturbador da orde pública. Cómpre engadir ao devandito algo que resulta evidente. Pola organización na que vivimos, o Estado, en todas as súas representacións é parcial contra a clase obreira, que ningunha intervención ten na elaboración das leis”³⁴.

De aí unha conclusión inequívoca que suscitaría non poucas críticas nos xornais conservadores da Galicia da época, por non falar dos diarios católico-traditionalistas que proclamaban a irmandade do capital e do traballo, e caridade cristiá e a resignación como só remedio da inxustiza:

“As clases pías dirán aos de enriba: “dade”, e aos de abaixo “agardade”. Pero ¿é que non hai máis remedio que a caridade para aliviar o mal que producen os vicios de organización social? ¿é que debemos perder toda esperanza nun porvir de xustiza? Cando os camiños da lei e da equidade se pechan, a paciencia cede o seu posto á desesperación e ata a caridade ofende... O obreiro ten como única defensa a folga, o que sempre tivo. E aínda admitindo que este medio é prexudicial... considérase se o fan rexeitando outro mellor”³⁵.

Velaí, pois, algo máis ca “preocupación social”, que mesmo chega a enxergar na posición política do autor unha actitude de velada simpatía verbo do movemento socialista, no momento do despegue europeo da socialdemocracia:

“Parece que un estremeceamento de terror sacode os nervios dalgúns organismos, e moitos xornais manifestan os seus receos e temores polo que acontecerá o día menos pensado cos firmes cementos da orde... pola nosa banda atopámonos bastante lonxe destas crispacións de nervios e vemos con agrado que os socialistas se reúnan, discutan e acorden... o máis grave sería que, privados do dereito de reunión e do de manifestar as súas opinións, apelasen, por necesidade, a construír sociedades, a conspirar na sombra, substituíndo a dinamita das ideas pola dinamita do cartucho... é boa nova que en Europa trunfe o criterio da loita legal e parlamentaria: o maior núcleo dos socialistas desexa vivir na legalidade, usando todos os dereitos que estas garanten aos cidadáns”³⁶.

Todo iso tradúcese non só nunha indisimulada simpatía polo socialismo utópico, senón nun relativo recoñecemento do

programa político da socialdemocracia europea do momento, algo que, se ben coñecido en Pi i Margall, resulta, é necesario que insistamos niso, dabondo insólito no ámbito do galeguismo do século XIX, e aínda da II República, onde, lembrémolo, o propio Castelao afirmaría que “sendo galego non debo ser máis ca galeguista”.

A posición de Pereira en 1893 non deixa lugar a dúbidas da súa posición ao respecto:

“Cómpre recoñecer que o socialismo é unha forza, e unha forza poderosa que medra de día en día, e que máis ou menos directamente vai influíndo, e ten que influír máis aínda no goberno das nacións, impoñendo as rectificacións que, en boa xustiza, reclama o actual estado social”³⁷.

Esta relativa afinidade que non chega, así e todo, a traducirse nunha decantación republicano-socialista explícita, volveríase a pór de manifesto ao tratar anos máis tarde o problema da represión dos partidos socialistas polos gobernos europeos do momento, en artigos tales como “A guerra contra os socialistas” ou “A reacción en Alemania”. Neles denuncia Pereira as campañas antisocialistas que en Rusia e en Alemaña estaban por aquelas datas á orde do día. Así, por exemplo, despois de se referir ao irregular encarceramento de Leibnecht no curso da “crúa campaña antisocialista” que tiña lugar en Alemaña, o noso autor afirmaba cousas coma esta:

“A loita toma un carácter non pouco preocupante. Os demócratas e socialistas alemáns non poden dicir nin escribir a cousa máis lixeira respecto do soberano sen caer nun proceso cuxo final se coñece de antemán e a ninguén sorprende, pois os tribunais son declaradamente imperialistas... A reacción é cega e torpe en todas as partes. Rusia forma parella con Alemaña. Tamén no imperio moscovita aumentan as persecucións. Alí son detidos todos os socialistas e sospeitosos

de tales... Semella que o trunfo dos socialistas e sospeitosos de tales en Francia ten causado pánico nas potencias do Norte”³⁸.

Factores tales como a admisión do partido socialista como representante dos intereses da clase obreira, a eterna ausente do galeguismo histórico; a condena da persecución política do socialismo como criterio delimitador do pluralismo das democracias liberais da época... pasando por un léxico no que figuran expresións como “reaccionarios”, “progresistas”, “socialismo”, “democracia”, “republicano”, “burgueses” etc., etc. nunha perspectiva descoñecida no galeguismo da época, mesmo dentro do sector federal, amosan a situación de Pereira na cerna mesma do republicanismo español. Así pois, por baixo da súa breve andaina político-persoal no partido liberal-dinástico, un fío de continuidade percorre o seu pensamento, de tal xeito que á súa articulación nacionalista e rexionalista ata 1893, sucederá unha decantación filoobreirista e social a partir de 1894, logo do seu traslado a Madrid, pero sendo ambas as dúas omnipresentes ao longo da súa enteira traxectoria política e ideolóxica.

Cómpre salientarmos, así e todo, que Pereira non incorporou a clase traballadora ao seu proxecto rexionalista, ao contrario do que acontecía co campesiñado. Quizais unha das causas, conxuntamente co escaso peso cuantitativo do proletariado nas urbes galegas a finais de século, agás Ferrol e A Coruña, sexa o feito de que a súa decantación obreirista se producira maiormente despois do seu traslado a Madrid, cando, desvencellado organicamente do movemento rexionalista, cultivaba tan só un galeguismo cultural e literario.

Elemento importante, en segundo lugar, do ideario de Pereira, en estrita coherencia co seu progresismo republicano, é a posición verbo da relixión católica. En efecto, no noso autor imos atopar unha posición fronte á relixión notablemente

diferenciada do catolicismo liberal dos rexionalistas coruñeses, por non falar do catolicismo tradicionalista de Brañas. No escritor lugués, en concreto, percíbese un peculiar distanciamento de toda consideración relixiosa, que enxerará unha grande secularización dos seus espíritos políticos. Agora ben, por ningures acharemos nel ningún rastro do anticlericalismo radical, virulento e cleróforo co que ás veces se ten manifestado o republicanismo español. Si atopamos, pola cotra, unha ausencia significativa de toda alusión ao catolicismo que, ás veces, reviste forma dun anticlericalismo moderado, mais non por iso menos firme, na tradición de Pi i Margall, condenado en ocasións varias á “teocracia” imperante na sociedade española e galega do seu tempo.

Boa mostra deste laicismo e secularización do seu pensamento, que tanto irritaba a Brañas, atopámolo en numerosos artigos seus, configurado especialmente como unha significativa ausencia alí onde será sólito atopar referencias ás crenzas relixiosas. Así, por exemplo, nunha necrolóxica escrita con gallo do pasamento do seu amigo “Camilo Placer” áchase ausente consideración de tal orde, usuais nunha tal tesitura³⁹.

Máis explícita, así e todo, resulta a completa ausencia de consideración relixiosa no conxunto da súa obra en temáticas tales como o rexionalismo, a política, a economía, etc. que semella indicar non só un afastamento abismal fronte aos intentos de localizar o catolicismo, lido en clave integrista, como cerne da esencia propia do galego –como, por exemplo, en Brañas: “non hai máis patriotismo que o que nace dunha fe sincera” ou máis tarde en Risco e Otero Pedrayo – senón mesmo unha vontade de autonomía das ordes social e política de toda consideración cristiá. Esta problemática agroma con especial relevo cando, ao tratar a “cuestión social”, o noso autor desbota calquera paternalismo, resignación ou invocación á caridade como remedio a uns males que precisan de remedios máis

estruturais. Así, por exemplo, no seu artigo “A democracia cristiá” critica a pretendida alternativa do catolicismo social, supostamente “anticapitalista”, fronte ao socialismo –con Brañas, unha vez máis, ao fondo– afirmando con cáustica ironía:

“Alí viven traballadores que gañan malamente para vivir e que, a pouco que se empuxe, irían encher o exército socialista, e a impedir isto diríxense os esforzos do abate Daens... quen lles predica as excelencias da democracia católica... soño xeneroso, nada de revolución brutal, nada de golpes de forza, sucesivas vitorias obtidas sobre o egoísmo capitalista... institucións de previsión, sociedades cooperativas a esgalla... todo isto baixo a éxida do Papa. Vivir cal ditoso neste mundo, asegurando a Gloria no outro”⁴⁰.

Resulta de interese, por último, outro elemento que se atopa presente con certo relevo no ideario de Pereira e que mostra claramente os rumbos progresistas da súa ideoloxía. Referímonos á chamativa valoración por parte do noso autor da posición social e política da muller que, pola substantividade e polo carácter simplemente coxuntural que reviste na obra de Pereira, integra un indicio excepcional do seu rumbo ideolóxico.

En efecto, xa nos tempos do *Diario de Lugo*, acadara certa sona o escritor lugués co gallo da polémica publicación dun artigo titulado “A muller e as carreiras profesionais” na que, como xa quedou dito, afirmara fronte á decisión do Consejo para la Instrucción Pública, pola que se viña negar o exercicio da profesión a mulleres con estudos universitarios cursados que:

“sería dar unha pobrísima idea da nosa cultura crer que a muller debe dedicarse soamente aos oficios que leva consigo o goberno da casa”.

Por iso, onde cobran toda a súa significación e relevo social e político as formulacións profem feministas de Pereira sería co gallo da redacción do *Proxecto de Constitución para o futuro*

Estado galego. Pois precisamente un dos temas máis debatidos nas sesións celebradas no mes de xullo de 1887 na cidade de Lugo, foi o da constitucionalización ou non do sufraxio feminino. As Actas reflicten á perfección que ao fío da discusión o que estaba en xogo non era tanto a capacidade da muller, senón sobre todo o destino, presumiblemente conservador, do seu voto. Así, afirmacións como a de Moirón sobre a “inferioridade” da muller, deixaría paso a unha forte discusión entre Pereira e Pulpeiro, que amosa con rotunda claridade a avanzada posición do noso autor en tan espiñento tema.

Así, Leiras Pulpeiro, federal progresista (e tamén militante rexionalista) onde os houbera afirmaríase con sorna:

“Disto moito daqueles graves teólogos que se dignaron por un só voto de diferenza concederlle alma á muller, e non só estou de acordo co expresado polo señor Pereira senón que mesmo considero superiores as aptitudes intelectuais dalgúns mulleres ás dos homes, malia gozaren estes do dereito de sufraxio sen taxa. Así e todo, xulgo perigoso nivelar o home e a muller en materias políticas polo de agora, tendo en conta o facilmente arrastrada que resulta ser a muller por aqueles que están interesados en perdela e perdernos, en tanto non se decate do lonxe que estamos de atacar brutalmente as súas crenzas. Temor que abrigo verbo da muller en xeral, pero máis aínda da muller galega, fanatizada como ningunha, no meu concepto. Que a asemblea procure neste terreo camiñar con circunspección e cautela”⁴¹.

Cita que reproducimos en toda a súa literalidade en razón da militancia federorrexionalista de Leiras e o nidia que resulta a razón táctica da exclusión do sufraxio feminino, argumento xeralmente empregado, polo demais, desde a esquerda durante o s. XIX fronte ás demandas sufraxistas. A intervención de Pereira, por iso, non deixa lugar a dúbidas sobre o alcance da súa posición:

“Ninguén ignora que a muller en xeral é vítima da teocracia ultramontana que a explota e manexa, e claro é que, neste concepto, será inimiga, non soamente da República, senón mesmo da liberdade en todas as súas formas. Ao señor Moirón direille que non é digno dun partido progresista e o máis avanzado da democracia negar un dereito debido á Ilustración; e que na República americana existen estados rexionais onde a muller vota para constituír Asembleas municipais. Ao Sr. Troncoso, que non tema porque a muller vote, que en Inglaterra e en Polonia a muller sostén a liberdade e o sentimento da Patria cunha constancia e tesón admirables; que o pobo xudeu conserva o seu tipo de raza, os seus costumes e as súas crenzas grazas á muller, e ata a Rusia despótica pula por ilustrar e dignificar a muller, ¿canto máis nós que lexislamos para o porvir e para un pobo que terá xa acadado a práctica de todas as liberdades e dereitos?”⁴².

Malia que a redacción final do *Proxecto de Constitución* non recollería a posición de Pereira, que xa fora recortada na comisión, hai que deixar constancia fidedigna desta faceta do seu ideario que, á altura de 1887, se amosa como extraordinariamente avanzado dende o punto de vista social e democrático.

3.3. *Republicanism e anticaciquismo*

Unha vez máis hai que chamar a atención do lector para contextualizar debidamente o pensamento de Aureliano Pereira na España de finais do XIX. Só deste xeito poderemos dar conta da orixinalidade do seu ideario que, malia carecer o seu autor dunha fonda formación intelectual que lle permitira desenvolver con maior coñecemento e sistematicidade os seus puntos de vista, resulta de grande interese no abano das ideoloxías da época.

Así, fronte ás tentacións antiparlamentarias e antiliberais que a Restauración provocou nos rexionalismos, nacionalismos ou rexeneracionismos varios peninsulares do S. XIX –formulados todos eles nunha perspectiva de “rectificación do liberalismo”–, a tradición demócrata república veu formular unha moi diferente alternativa político-ideolóxica.

As críticas a un parlamentarismo degradado conduciron, moitas veces, sen solución de continuidade ningunha, aos ataques de variable intensidade contra o parlamento, o sufraxio universal, os dereitos individuais, etc. A refutación do liberalismo doutrinario prolongouse, da man dos devanditos movementos intelectuais e políticos, no ataque sistemático aos valores do liberalismo democrático, ao pluralismo político, aos partidos políticos, etc. Nacionalismos, organicismos e rexeneracionismos, chegaron, en suma, ben que por diferentes camiños, a unha palmaria confluencia con teses de neta fasquía “moderantista”, conservadora, cando non pura e simplemente tradicionalista. Así, empezábase por incorporar dispositivos de representación corporativa, para a continuación desacreditar o sufraxio universal, rematando por suxerir, ao cabo, un “cirurxián de ferro”. Como recoñecería o insigne Posada moitos anos máis tarde:

“Estaría yo –¡y tantos! –en materia de fascismo a la altura del célebre personaje de Molière?. ¿Habremos hecho fascismo sin saberlo...?”

Moi diferente foi, ende ben, o posicionamento da tradición republicana federal. Fronte á tentación autoritaria e antidemocrática que o corrupto sistema da Restauración e a “quenda vergoñenta dos partidos” suscitaba nas devanditas correntes, os federais postularon reiterada e sistematicamente unha perentoria democratización da vida pública española e da recuperación da autenticidade da democracia parlamentaria a

través do sufraxio universal irrestricto e da soberanía popular, da secularización pluralista de pensamento e da sociedade, do anticaciquismo radical, etc.

Dende Fernando Garrido ata Pi Margall, pasando por Indalecio Armesto, achámonos diante dunha tradición política, dabondo esquecida, que, reformulando a idea de nación española de xeito tolerante, democrático, descentralizador e pluralista, discorre baixo moi diferentes motivacións que aquel “medo á revolución”, que acharemos en ideólogos, polo demais tan afastados entre si, como Arana ou Brañas, e mesmo Prat de la Riba.

Unha corrente, en suma, que non confundiría xamais a crítica ao sistema político da Restauración, coa crítica á Democracia parlamentaria *tout court* que ecoa, por exemplo, nos versos de líderes do rexionalismo como Alfredo Brañas *A Véspera de San Xoán*:

Y ao lembrar tan antigas
costumes, rompo a soñar
cos pazos da Idade Media
e co réxime feudal
Destonces servos da gleba
eran os nosos probes pais
pero tiñan para os seus fillos
limpa roupa e branco pan...
Hoxe é noite de San Xoán
e non vin cáxeque lumes
na aldea ¿por que será?
Xa caio na conta! Estamos
de eleccións municipais
¡i os vellos buscan os votos!
¡i os mozos andas a paus!⁴⁴

Unha corrente, en fin, que presentaría unha e outra vez, a necesidade de fondas transformacións políticas, económicas e

culturais na España da época. Pois ben, unha tal radicalidade democrática é a que agroma por todas as partes nas diferentes propostas de Pereira, informando ata a máis ínfima capilaridade todo o seu tecido discursivo. Por ningures atoparemos neste autor un devalo ou esmorecemento dos elementos do legado político ideolóxico federal que se mantén incólume con toda a súa radicalidade.

Xa nas primeiras intervencións no *Diario de Lugo* atopamos a insistencia nos postulados demócratas e federais. Así, por exemplo, en artigos tales como “Estado da poboación rural en Galicia” maniféstase un profundo “antifeudalismo” e anticaciquismo, postula a necesidade dun sufraxio auténtico en liberdade fronte ao da Restauración⁴⁵. En *El Regional* desenvolvería Pereira polo miúdo a súa argumentación en dúcias de artigos. Así, en “Galicia no Congreso” o noso autor diferencia nididamente a súa fe nas institucións parlamentarias da práctica degradada do pseudoparlamentarismo da Restauración coa súa sistemática deturpación do sistema liberal⁴⁶.

En “Máis política”, como temos visto, o escritor lugués esixía unha politización das actividades rexionalistas, excesivamente culturalistas ata entón, e a necesidade de vencellar o cambio do sistema político conxunta e inseparablemente de calquera intento descentralizador. Ao seu entender, a descentralización debería ser política, e non simplemente administrativa, no limitado horizonte dos proxectos Silvela-Sánchez de Toca de arume claramente conservador e mesquiño ata desdicir do propios cualificativo de “descentralizador”, senón implicar unha reestruturación política do parlamentarismo español⁴⁷. Lémbrese así mesmo que na “Fórmula” se afirmaba que a democracia integraba o único sistema de goberno que é quen de dar conta cumprida do ideal rexionalista. E, por último, en “Algo sobre o rexionalismo”, reitera outra vez o carácter indeclinablemente democrático da

descentralización rexional, pouco antes de que Brañas publicara o seu celebrado libro *El Regionalismo*⁴⁸.

Polo xeral en todas as intervencións de Pereira subxace, explícita ou implicitamente, a defensa do completo abano dos principios democráticos; a saber: “soberanía popular”, “sufraxio universal”, “dereitos e liberdades”, etc. Sen dúbida a máxima expresión, polo requintada, deste ideario democrático atopámola nas súas intervencións no Congreso federal de Lugo, onde se discutira o *Proxecto de Constitución do futuro Estado galego*. Tal e como revelan as actas das devanditas sesións o escritor lugués defendería alí extremos tales como:

- a publicidade das sesións e discusións do proxecto,
- a preeminencia do lexislativo en canto expresión da vontade popular sobre o executivo,
- a soberanía popular,
- o sufraxio universal,
- o dereito de voto das mulleres,
- a redención foral,
- a supresión da pena de morte,
- o mandato imperativo dos deputados fronte á dexeneración do mandato representativo,
- a obrigatoriedade do ensino secundario, etc.

En definitiva, achámonos diante dun demócrata radical, realmente insólito no ámbito dos nacionalismos e rexionalismos da España do XIX, que mesmo chega a asumir, nos vieiros do republicanismo español, a necesidade dunha “revolución política democrática” que remata coa dexeneración do parlamentarismo e a representación, o clientelismo e a corrupción que caracterizaban a política española da Restauración:

“aceptamos a revolución, mais non de carácter sistemático ou polo menos revestindo a forma de motín ou asonada”⁴⁹.

A superior expresión deste radicalismo democrático, superador do marco estritamente liberal, atopámolo no rexeitamento sistemático da Monarquía e da postulación como a única forma de goberno compatible coa descentralización federal que se propón: para Pereira, vía federalismo, rexionalismo e república ían de consún, tendo en conta que a monarquía en España, non só tiña militado activamente contra a democracia e o liberalismo, senón que manifestaba unha fasquía netamente centralista. Así, dirixíndose aos seus correlixionarios rexionalistas, nunha intervención na que salientaba a adhesión ao proxecto común, ao tempo que a específica articulación política-estratéxica que os federais desexaban introducir no movemento, Pereira dicía en 1887, con palabras que escusan calquera ulterior comentario pola nosa banda:

“A realidade amosaralles (aos rexionalistas, R.M.) que as súas aspiracións non poden satisfacelas, nin en todo nin en parte ningún destes vellos e gastados organismos políticos que loitan polos intereses do momento, pola posesión do poder. É descoñecer o que representa a obra da monarquía e a da chamada unidade española, crer que son compatibles con nada do que o rexionalismo representa; sería negar a lei da historia e querer que unha e outra destrúisen a súa obra, da que é fatal consecuencia o actual estado da nación que ten xerado a protesta, que xa devén xeral, que o rexionalismo representa, adversario este da centralización e da uniformación conquistadora, que son na súa ausencia a monarquía e mal chamada unidade”⁵⁰.

En definitiva, o labor histórico da monarquía española a prol da centralización e do autoritarismo remata por decantar, para Pereira e a diferenza do que acontece con Murguía e os

rexionalistas liberais coruñeses, cara ao seu rexeitamento *in toto* como forma de goberno.

E se isto acontece cos partidarios da monarquía parlamentaria, nin que dicir ten que Pereira se afasta aínda moito máis radicalmente da posibilidade de reformulación dun federalismo de corte orgánico e tradicionalista, a “monarquía federativa” ao xeito de Campión ou Vázquez de Mella. Será precisamente nunha resposta ás propostas de Campión dun rexionalismo tradicionalista da man do fuerismo vasco, onde Pereira, dende as páxinas de *Galicia. Revista Regional* da Coruña, con maior claridade a súa posición indeclinablemente republicana expresa:

“O rexionalismo, e o fuerismo en canto que con el se vencella, teñen que ser liberais, e en canto na monarquía non han atopar o recoñecemento da soberanía natural do pobo, teñen que ser demócratas, e como demócratas españois, republicanos”⁵¹.

Aos argumentos de índole descentralizadora que Pereira anteriormente tiña formulado a prol do rexeitamento da monarquía como forma de goberno, viríase engadir agora unha segunda liña de argumentación de base democrática. Pois a traxectoria da monarquía española amósase incompatible co aseguramento da democracia parlamentaria, esencial tanto en si mesma como, polo que xa ficou dito, como sistema político propio da verdadeira descentralización. É preciso pois darnos cumprida conta deste extremo, pois o que atopamos en Pereira non é so unha condena daquela monarquía tradicional que seducía a Brañas, senón mesmo da monarquía constitucional que asumían os rexionalistas liberais coruñeses con Murguía á cabeza.

O “republicanismo” en Pereira, así mesmo, como acontecía en boa medida con outros republicanos españois da época, non se refería á soa forma de goberno senón que expresa

conceptualmente unha síntese dun abano de valores intimamente imbricados:

- elementos ideolóxicos: racionalismo, secularización, anticlericalismo, progresismo, igualitarismo, etc.
- elementos descentralizadores: república federal, rexionalismo, etc.
- elementos políticos: sufraxio universal, parlamentarismo, pluralismo, etc.

Por último, cómpre sintetizar algunhas consideracións sobre os aspectos estratéxicos e da política de alianzas que xa temos ollado en acción ao falarmos da mobilización rexionalista e da variante Pereira, que finalmente foi desbotada pola Asociación rexionalista, comesta do enfrontamento interno entre liberais e tradicionalistas.

O primeiro dato para subliñarmos vén integrado, sen dúbida, pola presenza no noso autor dun proxecto de hexemonía explícito que se atopa ausente nos demais teóricos rexionalistas. Así, Brañas, na súa formulación nunca chegou a presentar unha alternativa estratéxica de alianzas con determinados sectores sociais por baixo do común dos galegos como tal interpelados, isto é, como membros da mesma comunidade. Para el o proxecto rexionalista consistiría na aglutinación de todos os galegos, especialmente os campesiños e rendeiros, baixo a égida das clases tributarias do Antigo réxime nunha sorte de converxencia premoderna, ou mellor aínda antimoderna, endexamais clarexada.

Outro tanto acontecía con Murguía, e o grupo coruñés en xeral, o feito da procura de apoios se facer entre a pequena burguesía vilega e a escasa burguesía galega da época, nunca foi presentado explicitamente como problema político. Soamente nos derradeiros anos da *Revista Gallega* atopamos unha actividade de achegamento na procura de apoios ao movemento

rexionalista, recollendo os intereses e apoiando as reivindicacións da burguesía galega.

En cambio, Pereira, ao fío da súa insistencia na politización do rexionalismo, lembremos o seu “Máis Política”, introduce como bo federal, e desde o primeiro momento, o problema perentorio das alianzas, isto é, de que galegos se falaba, cando se falaba dos “galegos por riba de todas as diferenzas”. O rexionalismo, no seu parecer, tiña que se converter nun movemento político con programa, estratexia e organización. E nesta orde de cousas, a súa penetración no tecido social galego, a súa superación dos atrancos do cunerismo e do caciquismo, a procura dunha base de masas, o liderado estable, etc. constituían factores centrais do seu discurso nacionalista. O rexionalismo, isto é: “é necesario que encarne o pobo”, “ten que recoller no seu programa os problemas que afectan á rexión”, etc. E tal sería, sen dúbida, a grande achega que o federalismo tería feito ao rexionalismo de non ser rexeitado axiña polos sectores maioritarios que, tendo en conta de se dirixir cara a outros sectores, devecentes, desartellados (como a “inatopable” burguesía galega), ou en franca integración no sistema político da Restauración (como a fidalguía remanecente) deixarían o movemento, por cabo, orfo do destinatario.

Así, pois, insistía Pereira, “non menos, senón máis política”, é dicir, organización, mobilización, defensa dos intereses... pero ¿de quen?. Tampouco aquí deixa lugar a dúbidas por parte do rexionalista lugués; as alianzas políticas do rexionalismo galego deberían ter un destinatario privilexiado no campesiñado, pois que o rexionalismo “para ser algo ten que contar como base coas clases populares”, e, xa que logo:

“que a súa base sexa o campesiño, o escravo da terra... porque o rexionalismo ten unha misión que cumprir: a redención dos nosos campesiños, a redención de preto de dous millóns de irmáns nosos que viven suxeitos á terra e que precisan a

liberación da prosperidade. E para isto cómpre unha activa propaganda á que todos debemos contribuír...”⁵².

Velaí unha cura de política para o sedicente culturalismo elitista dos rexionalistas, remisos a entrar en acción, a presentarse ás eleccións, a iniciar campañas máis alá da escrita, condición, puramente discursiva, á que se vían reiteradamente reducidos unha e outra vez por mor da dificultosa estrutura de oportunidade política, polos enfrontamentos internos, pola falla de apoios e aliados etc. Pero tal “retraemento” sería a súa sentenza de morte como movemento, pois subliña Pereira:

“os que vivimos nas cidades lemos, oímos e aprendemos; pero non le, nin escoita, esa gran masa que constitúe o nervio da noso poboación; e a eses desherdados cómpre ilustrar, é a eles a quen debemos facer partícipes das nosas conviccións”⁵³.

Variante estratéxica que por ningures foi tomada en consideración, deixando o rexionalismo galego aínda máis inerte se cadra perante os vizosos tentáculos da hidra clientelar que erosionaba os seus apoios, como se amosou no episodio da *Junta de Defensa*, levábase a significados militantes, o propio Pereira incluído, e remataría por impoñer por todas partes a súa lei do cunerismo, o clientelismo e a corrupción.

4. O FUTURO ESTADO GALEGO NA FEDERACIÓN ESPAÑOLA

O federalismo da man de Pereira achegou ao rexionalismo galego a proposta de descentralización máis fonda, esixente e requintada desde o punto de vista técnico entre todas as que se discutiron no S. XIX. En efecto, fronte á “autonomía” de inspiración colonial dos rexionalistas liberais –que, por iso, estaría chamada a desenvolver a partir do Estado integral da II República un decisivo papel de desbloqueo da histórica antítese

federalismo/centralismo-, e a “monarquía federativa” dos tradicionalistas, a “Autonomía” postulada desde a idea de “federación” viña implicar un modelo claro, técnico, xuridicamente preciso, sobradamente contrastado noutros países e de neta inspiración democrática.

Xa nos temos referido, ao falar da mobilización rexionalista, da Asemblea de Lugo de 1887 do partido federal de Galicia, onde se discutiu o *Proxecto de Constitución para o futuro Estado Galego*, e na que tiveron unha sobranceira intervención algúns dos máis conspicuos federorrexionalistas do momento, en especial Leiras Pulpeiro e Aureliano Pereira. O proxecto de Constitución para o Estado federado de Galicia viña inserirse, como o catalán de Vallés i Ribot, no marco dunha Constitución federal española, en concreto: o *Proxecto de Constitución Federal* de Pi Margall de 1883, en cuxo contexto cómpre ser analizado. Vexamos os seus elementos centrais que proporcionan non só unha parte decisiva do ideario de Pereira, senón mesmo a auténtica clave de bóveda da súa enteira ideoloxía, vencellando indisolublemente descentralización e democracia.

Empezando polos principios constitucionais básicos, o recoñecemento e a designación das unidades políticas federadas reviste un relevo capital tendo en conta que se recolle a categoría de Estado federal “composto” por Estados “rexionais”. Así, no art. 1 do Proxecto fálase da “Rexión galega” como a entidade socio-histórica sobre a que se ergue o “Estado galego”. Como xa subliñamos máis arriba, ao falarmos da relativa recepción da fundamentación nacionalitaria de Galicia realizada por Murguía, o noso autor incorpora os trazos diacríticos nacionalitarios baixo a categoría de “Rexión”, por máis que eventualmente chegue a empregar de xeito esporádico o termo de “nacionalidade”. Pola súa banda no Proxecto de Pi recóllese efectivamente a formulación de “Federación española” (art. 1) integrada por

unha pluralidade de “Estados rexionais” (art. 52 e seg.) que se soerguen sobre as rexións históricas españolas tradicionais.

En segundo lugar, un concepto que pasa a primeiro plano, percorrendo e articulando o texto dun cabo a outro, é o de “Autonomía”. “Régime autonómico” como noutros lugares escribe Pereira que, seguindo as teorizacións de Pi i Margall, desenvolve a súa eficacia específica en diversos niveis: “autonomía individual” (art. I), “autonomía municipal” (art. 89), “autonomía do Estado galego” (art. 2) e, finalmente, “autonomía da nación española” (art. 94).

Polo que respecta á “autonomía individual”, atopamos no proxecto de Pereira o máximo desenvolvemento dunha idea que, presente nas formulacións de Pi dende os anos sesenta, xa saíra á luz co recoñecemento da soberanía popular no “Proxecto de Constitución federal” de 1873. Constitúe esa noción un elemento básico de toda a estruturación “pimargalliana” do federalismo: soamente mediante a delegación sucesiva da soberanía popular a partir dos individuos, o pobo como suxeito orixinario e fundador do enteiro sistema, configúranse as demais autonomías colectivas. Desta sorte, como postula o Proxecto de 1887, as autonomías municipais e federais, soamente existen por “delegación do pobo”, vale dicir: a colectividade dos cidadáns individual e colectivamente soberanos.

Atopámonos aquí, en toda a súa radicalidade, coa idea de que o pobo é o único depositario da soberanía, extremo este nidamente recoñecido no art. 22 do proxecto:

“O poder público reside na totalidade do pobo galego” que se “configura como corpo político con carácter permanente”.

Postulado este decisivo que se sitúa na base democrática do proxecto nunha dobre vertente; a saber:

- a participación dos cidadáns mediante o sufraxio universal e a representación política,
- o control e a posibilidade de revogación dos deputados e, finalmente,
- os dereitos do cidadán como cerengo de limitación aos poderes públicos:

“Todos os poderes actúan en representación do pobo; todos son electivos, amovibles e responsables e todos recoñecen por límite das súas atribucións os dereitos naturais, ilexislables e imprescriptibles do home e do cidadán”⁵⁴.

Así mesmo, idea central da teoría federal de Pi é a complementación da delegación da “Autonomía individual” pola colectiva: a imbricación entre unha e outra constitúe o alicerce da reconstrución da Unidade de España sobre novas bases non centralistas, senón federativas. Deste xeito, trázase unha fronteira insalvable fronte ao republicanismo unitarista que non recoñece senón a “autonomía individual”, negando a posibilidade mesma da federación dos pobos de España. Resultan neste sentido sumamente reveladores os programas da *Unión Republicana* de Pontevedra naqueles anos, tendo en conta que como queira que:

“non se pode transferir o intransferible... pois a autonomía é ao individuo o que á nación, a democracia”,

o resultado, é que a diferenza de Pi, para os unitaristas:

“non existe autonomía fóra da personalidade individual”

e, en consecuencia, carece de sentido a posibilidade mesma de pensar unha autonomía municipal ou rexional:

“de aí a divagación e o crónico desacordo dos republicanos verbo do número e das relacións con esas autonomías que se

empeñan en sobrepoñeren ás individuais como organismos necesarios da nación”⁵⁵.

Por iso, a cadea de delegacións de autonomías ata chegar ao nivel dos estados federados e ao Estado federal, incide directamente na cuestión da *soberanía*. En efecto, nesta orde de cousas, o feito da delegación da soberanía permite o recoñecemento da existencia dunha soberanía nos estados rexionais emanada do conxunto dos seus cidadáns “libremente delegada”, nunha perspectiva notablemente diferenciada da teoría clásica do federalismo que non adoita recoñecer, agás algunha excepción nos USA, máis soberanía que a do Estado federal central. Trátase aquí, ben é verdade, dunha perspectiva diferenciada: soberanía popular no canto de soberanía estatal, que recoñece a existencia dos diversos niveis colectivos soberanos por mor da súa redutibilidade ao conxunto de cidadáns libres e iguais. Soamente así, resulta explicable que no art. 2 do conxunto de cidadáns libres e iguais, soamente así, resulta explicable que no art. 2 do Proxecto se estableza con rotundidade, malia Galicia se configurar como “rexión” e non “nación” que:

“Esta rexión constitúese en Estado autónomo ou soberano”⁵⁶

Recoñecéndoselle a Galicia, en consecuencia, unha, certamente insólita ao marxe do principio das nacionalidades, liquidado este último teóricamente por Pi i Margall en *Las nacionalidades* :

“soberanía equivalente á súa autonomía como Estado federado”⁵⁷.

A soberanía popular, en definitiva, enxerga unha cadea de autonomías e soberanías que por delegación (individuo/ rexión/Estado) desemboca por cabo da titularidade última desta nas mans do pobo galego. De xeito semellante o proxecto

catalán de Valles i Ribot sinala, en significativa coincidencia que rexeita a simple casualidade, unha “determinació dels facultats que l’Estat de Catalunya, *en us de sa soberanía* delegaría á la federació”.

Como conclusión de todo o dito, amósase claramente a necesaria conexión, no texto federal galego de 1887, dos aspectos democráticos xerais da organización do Estado co autogoberno e a descentralización. Así, fronte ás pretensións carlistas de conxugar autoritarismo tradicionalista e descentralización a través da “monarquía federativa” de Campián ou Vázquez de Mella, que non resultaba máis que a reinstauración dun monarca tradicional con foros, Pereira e os federais postulaban como cerne do seu modelo a indisoluble unidade de descentralización e democratización:

“a restitución da soberanía popular, o goberno directo, velaquí os fins que pretende a descentralización”.

Neste sentido a experiencia histórica do comportamento antiparlamentario da monarquía española, que nin sequera podería ser considerada monarquía constitucional, teorizada polo moderantismo e o conservadorismo, por mor das cartas outorgadas e “pseudoconstituicións” que sempre alentara, confirmaba no ideario federal, desbotando así mesmo calquera caste de accidentalismo, unha preferencia declarada pola forma de goberno republicana:

“Esta rexión adopta a forma democrático-republicana federal para o seu goberno”⁵⁸.

É necesario así mesmo pór de manifesto que a existencia dunha constitución democrática, non simple “Carta outorgada”, baseada na soberanía popular nos dereitos inviolables dos cidadáns, elaborada por unha Asemblea Constituínte representativa da Rexión galega, era xa de seu unha garantía

importante do autogoberno nela regulado tanto na súa profundidade como na súa eficacia.

Polo demais en canto poder constituínte limitado de índole federal, a Asemblea constituínte galega e o seu texto estarían sometidas a determinados controis de non vulneración da Constitución federal: exame do Senado e, caso de conflito, decisión do Tribunal superior da federación.

Cómpre darnos conta agora da estrutura de autogoberno federal defendida por Pereira no nome da Comisión diante da Asemblea federal de 1887 e que estaría composta por tres poderes “separados”: lexislativo, xudicial e executivo.

O poder lexislativo galego soamente constaría dunha cámara, por estimaren os federais galegos que carecería por completo de sentido unha segunda que non crearía senón unha duplicidade inútil e burocrática. Pero o realmente interesante do proxecto federal galego, a este nivel, reside na súa consideración da Asemblea Lexislativa como institución de máis relevo entre todas as do Estado. Así, en concreto, no art. 51 fálase de “Autoridade suprema do Estado” ao se referir ao Parlamento de Galicia, deixando ben claro a substantividade deste elemento fronte ao pseudoparlamentarismo degradado da Restauración. Xa dixemos *supra* polo demais que malia non se recoller o *mandato* imperativo, permítese a *revogación* dos deputados, en caso de perda de confianza, previa petición da maioría do seu distrito.

A superioridade que se lle quere outorgar ao lexislativo fronte ao executivo resalta cando, por exemplo, na conformación do Goberno se establece que o nomeamento do Executivo ten que ser integral por parte do lexislativo, isto é, do Presidente e dos ministros. O radicalismo democrático e a inexperiencia política de goberno, tradúcese nalgúns excesos, como cando se postula o nomeamento do Presidente por un ano

e a posibilidade dunha soa reelección consecutiva. En conxunto como elementos centrais da relación parlamento-executivo o texto de 1887 establece os seguintes:

- Superioridade explícita do parlamento, en canto “órgano superior do Estado” face ao Executivo (art. 51).
- Elección integral do Executivo polo lexislativo con cautelas adicionais de reelección (art. 58).
- Creación dunha “Alta inspección” de vixilancia do Parlamento sobre as actividades da Administración e que afecta a todos os actos do Executivo, ás contas anuais do Estado (que deberá aprobar o lexislativo), competencias e conflitos internos da Administración e co poder xudicial, e tamén, finalmente, ao control de toda outra elección realizada polos demais poderes (art. 53).
- Obrigatoriedade de que o Executivo presente anualmente unha Memoria sobre o estado da Administración Pública (art. 61).
- Institucionalización das “preguntas parlamentarias” ao Goberno por parte dos Deputados (art. 46).
- Concesión da Graza e do Indulto como prerrogativas do Parlamento e non do presidente.

Trátase, en definitiva, dunha aseguranza constitucional insólita e un chisco inxenua de máis, da preponderancia política do Parlamento que, por riba das súas limitacións técnico-xurídicas, apuntan inequivocamente a unha vontade de parlamentarización e democratización da vida política do país. Fronte á saída carlista e tradicionalista de, diante da crise do sistema canovista, recorrer a fórmulas corporativas de representación, Pereira e os federais propuñan a democratización real

da política galega e española da man do principio da soberanía popular.

A todo iso cómpre engadirmos, no seo do modelo federal, a existencia dun Senado concibido como Cámara dos Estados federados. Neste sentido o proxecto de Pi establece no seu art. 20 que ningún proxecto poderá ser lei sen ter aprobación dos corpos colexisladores: Congreso e Senado, en estrita consonancia coa estrita paridade entre ambas as dúas cámaras que Pi tantas veces argumentara:

“non corresponderían tampouco ao seu obxecto as dúas Asembleas, se non fosen iguais en atribucións”⁵⁹.

En definitiva achámonos, como epítome do ideario de Pereira, cun proxecto que se presenta como o intento máis requintado e avanzado, democrático e sólido técnico-xuridicamente, de descentralización política de todo o século XIX e parte do XX en Galicia, e que reborda con moito as expectativas da “Autonomía” dos rexionalistas liberais e rexeita radicalmente o corporatismo pasadista dos católico-traditionalistas.

A escolma que segue, amosará ao lector como, malia a falta de formación académica da que o privou a súa humilde condición, e o seu abandono en 1893 do partido federal por circunstanciais lealdades liberal-dinásticas, o pensamento político de Aureliano Pereira, nos anos centrais da súa vida política en Galicia, articula con argumentos que non devecen a súa falta de profundidade e sistema, unha síntese de grande coherencia e orixinalidade, no seo do galeguismo do século XIX, e de contido netamente progresista, autonomista e democrático. Un herdo e unha traxectoria federalista, en fin, que compre recuperar axiña dun tan empobrecedor como inxustificable esquecemento.

NOTAS

- 1 *Gaceta de Galicia*, Santiago, 10 de marzo de 1890.
- 2 Vid. Ramón Máiz: *O Rexionalismo galego. Organización e ideoloxía, 1886-1907*. O Castro, A Coruña, 1984.
- 3 Vid. Ramón Máiz: *A Idea da Nación*, Vigo, Xerais, 1996.
- 4 Vid. Ramón Máiz: *Alfredo Brañas. O ideario do rexionalismo católico-traditionalista*, Vigo, Galaxia, 1983.
- 5 A. Castelao: *Sempre en Galiza*, Edic. Crítica, Ramón Máiz (coordinador) Univ. de Santiago – Parlamento de Galicia, 1998, Santiago de Compostela, p. 170.
- 6 *Gaceta de Galicia*, 10 de marzo de 1890.
- 7 Vid. Mª X. Rodríguez: Lingua e literatura galegas en *El Regional*, Lea, Santiago, 1993. e *Aureliano Pereira no Rexurdimento galego* Fundación Caixa Galicia: Lugo, 1996.
- 8 A. Pereira: “A sombra da República” en *La Ilustración Republicana Federal*, Madrid, 11 de setembro de 1882.
- 9 E. Labarta: “A. Pereira” en *Galicia Humorística*, Nº 9, 15-V-1888.
- 10 *Revista Galaica*, 11-3-1874.
- 11 Cfr. *El Diario de Santiago*, nº 648, 20-8-1874 e nº 716, 9-11-1874.
- 12 *El Telegrama*, A Coruña, 2-VII-1875
- 13 id. 8-VIII-1886.
- 14 *El Regional*, Lugo, 21-10-1886.
- 15 id., 5-10-1886
- 16 Pereira: “Academia galega”, *El Regional*, 21-XII-1886.
- 17 id., 15-I-1887.
- 18 id. 19-VII-1897.
- 19 id., 18-VIII-1887.
- 20 id., 21-I-1888.
- 21 id., 6-II-1890.
- 22 id., 7-III-1893.
- 23 *El Telegrama* 19, 20 e 26 de abril de 1893 e *El Regional*, “Carta aberta: puntualizando”, 11 de marzo de 1897.
- 24 *El Regional*, 11-6-1893.
- 25 id., 14-6-1893.
- 26 id., 12-8-1893.
- 27 id., 24-8-1893.
- 28 id., 1-3-1894.
- 29 “O espírito francés en Alsacia-Lorena”, *El Regional*, 25-II-1896.
- 30 “A instrución aos artesáns”, id., 14, 19 e 22 de febreiro de 1889.
- 31 *El Regional*, 14-II-1889.
- 32 id., 23-VIII-1893.
- 33 id., 22-XI-1895.
- 34 id.
- 35 id.

- 36 id., 11-VIII-1893.
- 37 id.
- 38 id., 29-XII-1895.
- 39 “Camilo Placer” en *El Regional*, 9-XI-1887.
- 40 *Proxecto de Constitución para o futuro Estado galego*. Formulado polo seu Consello Executivo o 24 de maio de 1883, definitivamente discutido, votado e sancionado pola Asemblea federal do Territorio, reunida na cidade de Lugo o 2 de xullo de 1887, A Coruña, 1887, p. 39.
- 42 id.
- 43 A. Brañas: “A víspera de San Xoán”, *Galicia Humorística*, Santiago, nº 4, 1888, pp. 155 a 158.
- 44 En R. Máiz *Alfredo Brañas. O ideario do rexionalismo católico-tradicionalista* cit. p. 97
- 45 *Diario de Lugo*, 8-10-1879.
- 46 *El Regional*, 22-4-1888.
- 47 id., 12-I-1889.
- 48 Vid. A. Brañas: *El regionalismo. Estudio sociológico, histórico y literario*, Barcelona, 1889 e A. J. Pereira: “El Regionalismo” en *La España Regional*, Barcelona, 1887, pp. 393 e ss.
- 49 Proxecto de Constitución para o futuro Estado galego, cit. p. 46.
- 50 “O noso rexionalismo”, *El Regional*, 15-I-1887.
- 51 “Algo sobre regionalismo”, *Galicia. Revista Regional* n.º 4, A Coruña, abril de 1888, p.148.
- 52 *Gaceta de Galicia*, 10-III-1890.
- 53 id.
- 54 Proxecto de Constitución... cit. Art. 30.
- 55 La Unión Republicana, 9-XII-1892.
- 56 Proxecto... cit. P. 12.
- 57 id., p. 14
- 58 id., art.3.
- 59 Pi i Margall *Las nacionalidades* en R. Máiz (edit.) *Pi i Margall. Escritos sobre federalismo* Istmo: Madrid, 2006.

ESCOLMA

A SOMBRA DA REPÚBLICA

Próxima a reunión dos Corpos colexisladores, o Sr. Ruiz Zorrilla creu conveniente dar a coñecer aos seus electores a liña de conduta que pensa seguir no Congreso. Se o Sr. Presidente do Consello de ministros cumpre o que acaba de ofrecer no seu discurso do salón do Conservatorio, a caída do trono é inevitable. Imos indicar aos nosos lectores as consecuencias que traerá o cumprimento das súas ofertas.

O Sr. Zorrilla dixo que o primeiro proxecto de lei que someterá á deliberación do Congreso dirá no seu primeiro artigo: “Decláranse abolidas para sempre en España as quintas e matrículas de mar.” Ninguén pode dubidar que con isto dá o Sr. Zorrilla un avance moi favorable á nosa idea, e que é de xustiza. Aprobado que sexa o proxecto de que forma parte este artigo, España dará un paso máis cara a verdadeira liberdade, verá prosperar a agricultura e adiantar a industria, dando así maior impulso ao comercio.

O pobo pagará de menos a parte que lle toque para sostemento do exército, porque nós cremos que isto se rebaixará das contribucións, pois o contrario sería unha arbitrariedade. Agora ben; España, que sabe que ha de adquirir nova vida coa forma democrática, resístese a sufrir por máis tempo a dominación monárquica e fará todos os esforzos que lle sexan posibles para presentar a República federal.

Para conter estes lexítimos esforzos, o rei e o trono, que ven próxima a súa ruína, necesitan indubidablemente o apoio das baionetas e dos canóns para deter a súa caída, que sen elas é certa e segura, e con eles tamén, só que isto será cuestión de tempo.

Se a abolición de quintas é un feito, ¿con que se sostén D. Amadeo? ¿coa forza cidadá? Non, porque a forza cidadá é o pobo, e o pobo é republicano.

Sen as baionetas non pode sosterse o trono e sen as quintas non hai baionetas; logo como consecuencia lóxica, o Sr. Zorrilla co seu proxecto de lei virá indirectamente derrocar a D. Amadeo. O Sr. Presidente do Consello de ministros sen advertilo veu colocarse fronte a fronte da monarquía; a dinastía cre ter un amigo no Sr. Zorrilla, e este, cumprindo o ofrecido, será a man que botará a monarquía da Península Ibérica.

Por esta razón titulamos o presente artigo “A sombra da República.” A punta do gorro frixio asoma xa por enriba do vacilante e roído solio dos Fernandos, Carlos e Isabeis.

A radiante luz da xustiza estende os seus esplendorosos raios pola face da terra e vén pousar sobre a heroica España.

Cumpra o Sr. Zorrilla as súas ofertas e as nais deberanlle a súa dita, infinitos pais o seu sustento, miles de homes a súa liberdade, D. Amadeo a súa caída e a patria enteira a súa futura prosperidade.

¿Non o fai? Entón o Sr. Ruiz Zorrilla é un farsante político, un home sen fe, sen palabras e sen amor á súa patria.

Se o Sr. Ruiz formula o *Xurado* tal e como nós o comprendemos, tal e como o explica a democracia e a época o esixe; se declara *abolidas as quintas e matrículas de mar* e descarga o orzamento de moitos millóns; se, en fin, decreta a *separación da Igrexa e do Estado*, a monarquía deixou de existir

e a sombra da República tomará entón forma, cor e vida, trocando a mísera e triste España monárquica nunha República federal, tan elevada como grande, tan próspera como honrada, tan rica como feliz.

La Ilustración republicana federal

Madrid, 11 de setembro 1872.

ESTADO DA POBOACIÓN RURAL EN GALICIA

A actual situación das poboacións importantes do noso país, non só non é florecente, senón que aparte dos males que afectan á rexión en xeral, dos que indirectamente se resinte, existen infinitas causas que aumentan a súa prostración e o seu abatemento.

Os innumerables impostos que se ven obrigadas a satisfacer e que son moi moi superiores aos produtos da súa vida industrial e mercantil, ocasionan unha paralización en todas as negociacións, e sosteñen e fomentan multitude de males que impiden o desenvolvemento das súas propias riquezas.

Todas as clases sociais se resenten, e os perigos que as ameazan fanse cada día máis alarmantes e máis ostensibles.

Pero por triste que sexa a situación das poboacións de importancia, non ten punto de comparación coa situación da poboación rural.

Basta botar unha rápida ollada ás nosas aldeas para persuadirnos plenamente desta verdade dolorosa.

Descoñécense nelas os modernos adiantos, o illamento a que se condenan esteriliza todos os froitos da produción agrícola, único manancial do que poden dispoñer os nosos campesiños para atender as súas múltiples necesidades, e como se a falta de prosperidade material non fose sobrada para poñer a

proba a súa paciencia e esgotar todas as súas forzas, veñen as *calamidades morais* facer máis dolorosa a súa situación.

A política que fixo presa no corazón das cidades, que separou fundamente e sementou a discordia entre todas as clases, conseguiu facer verdadeiros estragos nos pobos rurais onde, pola falta de ilustración e pola omnímoda influencia que queren “abrogarse” os que con títulos máis ou menos xustos, e con máis ou menos dereitos, exacerbaban as paixóns e non se repara nos medios para conseguir que trunfe a vontade do que se proclama dono e señor da comarca.

As ideas civilizadoras, o progreso e outras causas altamente beneficiosas, conseguiron desterrar o feudalismo, odiosa institución cuxa lembranza aínda debe causar verdadeira indignación no espírito dos pobos libres; mais no transcurso dos séculos, como se fose encargado de soste indelebles as pegadas do feudalismo, apareceu o *caciquismo rural*, máis temible e que ocasiona máis dolorosas consecuencias que o poder do que tomou vida e forma.

Unha aldea sen cacique, mal que pese aos principios que se difunden no século XIX, non se concibe, porque propietario adañeirado, aventureiro audaz, ambicioso, avaro ou persoa revestida con algún cargo oficial, todos aspiran a mandar en absoluto sobre os míseros campesiños que abafados polo traballo, ou sumidos entre as néboas da ignorancia, non saben outra cousa que pagar e sufrir e chorar en segredo as súas desventuras.

Desta loita de encontradas ambicións, vigorosamente sostida polo egoísmo, xorden todo xénero de contendas e agroman coa rapidez da xeración espontánea, males sen conto que fan máis insoportable a abafadora carga que pesa sobre os habitantes das aldeas, os que, sen unha luz que lles serva de guía, sen unha man que lles ofrezca protección, entréganse

desesperados e rendidos nos brazos do seu propio verdugo, vindo así reforzar o número dos que se chaman os seus partidarios e leais adictos.

De aquí nace o que o pobo galego careza de verdadeira representación nas Cortes, porque a inmensa maioría dos electores non poden emitir sufraxios con liberdade e por iso se observa que as opinións políticas dos deputados galegos son sempre idénticas ou afíns ás dos que se achan no cumio do poder. Para facer unha elección en Galicia, nunca se trata de pescudar a vontade do pobo: cóntase unicamente coa vontade dos alcaldes e caciques que son os que coma un manso rabaño de ovellas han conducir ao colexio electoral os que baixo o amparo da lei exercen o dereito do sufraxio.

Haberá quen opine que ao bosquexar este cadro, non facemos máis ca a ridícula caricatura do país. Non é exacto. Poñemos de relevo en toda a súa nudez os nosos campesiños para que destaquen de maneira sinistra no cadro a iniquidade e o monopolio que con eles exercen os que se chaman os seus representantes e protectores. Estas chamadas *persoas influentes* válense de todos os medios que empregaban os déspotas para escravizar o pobo. Con prestar algúns centos de reais a un campesiño para atender as súas apuradas necesidades, préstamo ao que sempre vai unido un rédito escandaloso; con adiantarlle algúns ferrados de gran na época da sementeira, que na recolección ha resarcirse de sobra, xa teñen os nosos caciques rurais feito bastante ben aos campesiños, e xa se cren con perfecto e ata divino dereito para impoñerse ao máis sagrado e respectable que teñen os homes: ¡a súa conciencia!

¿Pode ser máis triste e máis arrepiante a situación da nosa poboación rural? ¿Pensou alguén en rescatala desa escravitude odiosa?

Os feitos responderán esta pregunta.

É necesario vivir na aldea, presenciar as escenas que nela se reproducen, ver como se abusa do principio de autoridade, como se escarnecen os preceptos da lei, como se usurpan dereitos, como se sancionan e lexitiman contratos abominables, para formar unha idea aproximada do que sofren eses infortunados seres que pasan a súa existencia traballando para vivir no medio da fame e da miseria.

Como non están acostumados a que os traten con benevolencia e cariño, como a onde queira que tendan a vista non encontran un raio de esperanza que os alente, como ademais das penalidades que os aflixen levan no fondo do seu corazón un mundo de sufrimentos morais que os abafan, móstranse receosos e retraídos, disimulan con aparente humildade o odio que os devora, e desenvolven e medran na súa alma ideas e inclinacións, que se fosen ben coñecidas, de seguro que nos terían en continua alarma.

Os campesiños odian a cidade por instinto, e ódiana a forza de comparar erroneamente a súa situación coa situación dos que viven nas grandes poboacións. É para eles un axioma que os fillos das cidades gañamos o sustento sen traballar, que a nós aflúe toda a súa riqueza, e que somos os únicos e verdadeiros culpables do seu empobrecemento e das súas desgrazas. E é porque os sinxelos fillos do campo que senten unha ansiedade infinita por mellorar a súa situación, non xulgan máis que polas aparencias, e cégaos, sedúceos e asómbraos o ouro pel das cidades. Examinan o exterior, atópano alegre e esplendoroso, e creñse mil veces máis desgraciados ca nós, cando moitos fillos da cidade, feridos polas decepcións e quebrantados pola infinidade de loitas que sosteñen, cambiarían a súa sorte pola do último campesiño.

Estes erros, estas falsas crenzas, sustentan e fomentan a sombra da ignorancia. A educación no pobo rural descóidase dun xeito doloroso e punible, e en cambio a imposición de gravames,

a cobranza das rendas e as execucións e os embargos por débedas, realízanse prodixiosamente.

A estatística dos que preitean, e dos que asisten á escola, que falen por nós. Paisano hai que en toda a súa vida non pisou a soleira do local onde se instrúe a nenez, por cuxa razón non sabe ler nin escribir, e que pola contra, perdeu a conta das veces que tivo necesidade de frecuentar as escribanías e facendo un esforzo de memoria, consegue lembrar os preitos que tivo cos seus veciños.

Pola cousa máis insignificante, iníciase en Galicia un preito ruidoso que acaba por arruinar os litigantes. E isto sucede entre veciños, entre compañeiros, entre individuos da mesma familia. Por iso medra a curia, por iso se enriquecen os escribáns, e por iso na nosa rexión se consome máis papel selado ca en todo o resto da península.

Non é o noso obxectivo describir exactamente a situación da poboación rural, que sería tarefa ímproba e que non podería terminarse dentro dos límites do seu artigo de xornal. Apuntamos algúns trazos sobresaíntes entre os moitos que completan o cadro doloroso que ofrece, a fin de que todos os que por algún medio poidan contribuír ao seu melloramento, fixen nela a súa atención, estuden o remedio eficaz para melloralala, e o poñan en práctica, que ben merece algunha protección e un detido estudo a situación da poboación rural en Galicia.

Diario de Lugo
Mércores, 8 de outubro de 1879

EMIGRACIÓN

Moitos artigos se consagraron en diferentes épocas a debater a interesante cuestión que indica o epígrafe: innumerables queixas de fonda amargura se exhalaban ao

considerar que gran parte dos nosos irmáns –os máis útiles segundo uns, os menos segundo outros– abandonaban a nai patria en busca de máis desafoxada posición, ou arrastrados por enganadora febre de riquezas.

Máis aínda que moi elevadas intelixencias e ilustradas plumas trataron o que referíndonos a Galicia, onde a emigración é constante, chamaremos problema social, ningunha solución práctica se propuxo, e tanto brillante escrito non foi outra cousa que unha nota da eterna elexía que entoa o pobo galego, que a pesar da súa antigüidade, viven aínda na infancia.

Quizais a maior parte de cantos co maior patriotismo, e inspirados nun sentimento de conmiseración cara aos seus irmáns, consagraron a súa pluma a lamentar esa constante deserción que, segundo din, enerva as forzas produtoras; quizais a maior parte, repetimos, non coidou de examinar as causas a que obedece e as circunstancias nas que se realiza o fenómeno.

Talvez un hábito inconsciente e rutineiro arrastrou algunha vez á prensa rexional a lamentarse do mal precisamente cando este decrecera.

De todos modos, o exacto é que a pesar das predicacións dos xornais; a pesar das esaxeradas exclamacións, cuxa beleza retórica é indubidable; a pesar daqueles horripilantes cadros da existencia dos galegos en América, cadros trazados de man mestra, a emigración continuou sen que os xenerosos esforzos da prensa evitasen un só embarque.

E este resultado era moi natural.

Mil veces se dixo e todos sabemos, que o galego ama con delirio o solo natal, rende fervoroso culto ao chan que seus pais lle legaron; diariamente se repite que a *morriña* acomete ao galego ausente dos seus lares. Isto é verdade, e se é verdade hai que admitir que moi poderosas causas deben ser as que, vencendo ese entrañable amor ao país, obrigan ao galego a

separarse del para lanzarse a un mundo descoñecido en busca do pan que no seu país escasea.

Porque non habemos dicir que os nosos paisanos abandonan sen fonda pena o recuncho no que naceron; non podemos crer que contemplan con alegre cara desde a cuberta do buque, como desaparece pouco a pouco a terra na que quedan os seus amores e as súas lembranzas, a súa casa nativa, e as cinzas dos seus pais.

¡Que tristes deben ser as circunstancias que obrigan ao galego a abandonalo todo! ¡que tristes horas pasará cando en alta mar, só entre o ceo e a auga, crea percibir nos muxidos das ondas que azoutan o costado do buque, os suspiros e os saloucos dos seres que pouco antes o estreitaban entre os seus brazos!

Cando isto sucede, cando o amante da terra abandona a súa patria para marchar a outra terra, descoñecida e quizais ingrata, preciso é convir que existen causas poderosas contra cuxa forza nada poden os artigos de xornais.

A prensa, cuxa influencia na opinión recoñecemos sempre, combateu a emigración como prexudicial para Galicia, como froito de ansias de riqueza, explotadas por hábiles negociantes.

Non habemos discutir agora –que non é tal o noso intento– se é ou non prexudicial para estas provincias a emigración; o que si diremos é que só combatendo, despois de telas estudado, *as causas orixinarias* desa deserción; só proponendo solucións prácticas e traballando continuamente para que sexan aceptadas, poderá chegarse a conseguir que os vapores da carreira de América, ao par que grandes partidas de cabezas de gando, leven non menores partidas de galegos desesperados.

Atacar a emigración tal como ata agora por punto xeral se fixo non trae consigo resultado ningún; pois mentres as circunstancias impulsen o galego, mentres a necesidade o obrigue a emigrar, causando acerba dor a esa filantropía, que con

bágoas nos ollos contemplan a partida dos nosos irmáns; pero non dá (quizais porque non sabe) un paso para evitala.

Respecto á emigración, é necesario emprender unha enérxica campaña contra as causas que a motivan, ofrecendo xuntamente o medio de extirpalas: é preciso reunir todos os elementos para conseguir que eses medios que se propoñan sexan algo máis que ideas, sexan feitos. Tarefa ruda e laboriosa é, sen dúbida ningunha, pero tamén de grandes resultados así para o individuo como para a patria, cuxa prosperidade está intimamente enlazada co problema que tratamos.

Así, facendo desaparecer as causas, cesará o efecto; o día que o galego non sinta as apuradas necesidades que hoxe o obrigan a tomar pasaxe para as terras americanas e cando, en fin, non teña *por que* emigrar, vivirá feliz no solo natural, e a súa adorada Galicia será grande e próspera.

Non obstante, talvez isto satisfaga pouco a algúns: ¿que será entón dos filántropos?, ¿con que motivo verterán as súas bágoas?, ¿a quen dedicarán as súas elexías?

El Regional
12-10-1879

A MULLER E AS CARREIRAS PROFESIONAIS

Nestes días deu conta a prensa das sesións celebradas polo Consello de Instrución pública para ocuparse dunha cuestión tan interesante para o porvir intelectual de España, como ocasionada a sátiras e comentarios ridículos.

Remataron algunhas señoritas a carreira de medicina, e o Supremo consello tiña que decidir se a muller pode exercer carreiras profesionais como nalgúns países sucede.

Por maioría de votos, inclínase aquela corporación á negativa, e non se funda en razóns científicas nin de conveniencia pública, senón alegando argumentos de valor imaxinario, só apreciábeles e desculpábeles en tempos de atraso intelectual, pero non hoxe, que a cultura se estende e o seu nivel sobe dunha maneira prodixiosa.

Entende o respectable Consello –que sen dúbida non estima a muller senón baixo o aspecto poético e ideal– que sería ridículo vela exercendo a medicina, a farmacia, etc.

Non é deste momento estenderse en consideracións que se aparten do noso propósito, que non é máis ca examinar esta cuestión baixo o seu aspecto legal, e isto aínda moi lixeiramente.

Principiaremos por consignar que hai escolas de obstetricia para as mulleres e que estas se dedican tamén ao ensino primario.

Sería dar unha pobrísima idea da nosa cultura, crer que a muller só debe dedicarse aos oficios que levan consigo o goberno da casa. De ser así comecemos por prohibir que as mulleres sexan literatas, o cal sempre sería máis acertado que privarlas de exercer carreiras cuxos estudos realizaran con aproveitamento, que á fin esta é unha semente chamada a producir lexítimos froitos; e pola contra, *a literatura* é prexudicial en varios sentidos.

Enténdase que nos referimos a determinada clase de *literatas*.

Gran figura será para moitos a muller de Ulises arrancando o fío da súa roca, como pode selo tamén Hércules cando exerce aos pés de Onfale o mesmo oficio; pero para quen a ilustración ame e a cultura xeral desexe, sempre será a muller máis grande, cando ocupe o lugar que ocupa nos Estados Unidos, Inglaterra e Alemaña, nalgunha de cuxas nacións exerce, ata certo límite, dereitos políticos.

¿Acaso a muller, polo feito de selo, carece de aptitudes?

¿Non as houbo literatas insignes, políticas eminentes, filósofas distinguidas e ata guerreiras esforzadas?

Pode, por conseguinte, habelas *avogadas* hábiles e *médicas* intelixentes.

Ademais, entre o legalmente disposto e o que agora opina o consello de Instrución pública hai unha contradición, de sentido común.

As mulleres poden dedicarse no noso país ao estudo de carreiras profesionais: autorizáronse para poder inscribirse en matrícula para examinarse; se se procede loxicamente, deben autorizarse igualmente para exercer esas profesións cuxo estudo *oficialmente* lles está permitido.

De non ser así ¿a que a admisión á matrícula e ao exame nos establecementos de ensinanza do Estado?

Non queremos soste que o porvir da muller estea nunha ou noutra ciencia, no exercicio dunha ou doutra profesión das indicadas. Pero ¿é de dereito impedirilles que exerciten o que previa autorización e en trámites legais aprenderon?

De nada lles serve ás que cursaron nas Universidades a instrución científica se non han poder utilizala; para nada lles é mester; e, ademais, cando ingresaron nestes establecementos oficiais adquiriron un dereito que agora se trata de impedirilles exercer. O consello de Instrución pública, que polos medios que ten ao seu alcance debía promover a ilustración, é o primeiro obstáculo co que tropeza, sen ningunha dúbida porque o alento da liberdade non penetrou nas esferas na que vive aquela respectable corporación.

Diario de Lugo
6-05-1881

O REXIONALISMO

As aspiracións xustas, as ideas racionais sequera mentres aínda non están ben delineadas maniféstanse confusamente entre esaxeracións e traspasan os límites da prudencia, van pouco a pouco abríndose paso, gañando a opinión, fixando sobre si o xuízo dos seus máis recalcitrantes adversarios, ata que, nun período máis ou menos longo, toman corpo depuradas pola discusión seria e o exame reflexivo; co cal moito teñen andado para ser aceptadas polos organismos que poden darlles desenvolvemento e aos que han ser aplicadas.

Tal sucede co rexionalismo, non hai moito interpretado como grito de guerra, como arma de combate político, e ata como tendencia atentatoria á unidade da patria. Mais hoxe que as manifestacións dese espírito, en todas as provincias existente – polo cal foi chamado provincialismo – abundan e concrétanse en mil e mil ocasións que os abusos e excesos da centralización ofrecen e proporcionan, aínda aqueles elementos máis tenazmente unitaristas coñecen a razón desa protesta, fíxanse na súa orixe, declaran a lexitimidade da súa existencia, e estudando o seu alcance algo indican respecto das consecuencias que pode traer o resistila sistematicamente.

Defecto é desta centralización absorbente, senón carácter esencial do opresor unitarismo, a xeneralización de lei que pola súa propia natureza non poden ser xerais, e de aí que resulten sempre magoando lexítimos e importantes intereses, e producindo perturbacións.

Nos presentes momentos estuda a nosa viciada, rutineira e nada científica Administración o medio de sacar recursos con que subvir ás atencións creadas por arbitrarias disposicións, e cada rexión que se sente prexudicada eleva a súa queixa, formula a súa protesta; pero limitándoa sempre a un punto concreto, por máis que a lesión dos intereses que quere defender

non proceda do caso determinado, senón que arranca da corrente e inveterada práctica centralizadora.

Agora os bens comunais, as devesas e as terras de aproveitamento dos pobos van ser alleadas; e as comarcas cuxa existencia se ve ameazada, reclaman; como ao mesmo tempo Valencia pide os seus arroces, e Cataluña loita en contra do tratado con Inglaterra.

Non é o noso propósito agora entrar na análise desas protestas e solicitudes, senón facer constar que todas elas están inspiradas nun mesmo sentimento, o da propia defensa, e que son tomadas en conta polos que onte, ao esbozarse apenas tales manifestacións, as condenaban como censurables ante o supremo interese da patria, sublime abstracción, así considerada, á que hai que sacrificalo todo. Ata os intereses dos mesmos elementos que, na realidade, constitúen a patria.

Disentindo dos seus colegas en ministerialismo, *El Imparcial* concede á actitude dos deputados casteláns ministeriais que votaron contra o Goberno na cuestión das devesas, a importancia que verdadeiramente ten, entendendo que non comprenderá a índole nin o alcance da cuestión que domina os representantes do país quen pretenda deducir das aspiracións expostas consecuencias que afecten á disciplina da maioría ou á disparidade de criterio coa doutrina de Goberno. Porque o mencionado xornal recoñece que esas actitudes son o eco da opinión que preocupa nas distintas rexións da Península.

E por máis que queira sacar partido daquelas palabras con que Timón chamaba a certos representantes do país, *deputados de campanario* e *deputados do azucre de remolacha*, frases naquela sazón aplicadas con xustiza, é o certo que o representante do país ten que velar necesariamente polo interese deste se quere dicir con xustiza que é digno da investidura que o honra.

Cando se trata do interese xeral é censurable escudarse tras das conveniencias de localidade, porque é a Nación o todo que non debe sacrificarse á parte. Pero isto mesmo leva consigo o deber de ter en conta noutros mil casos os intereses dunha comarca que non debe ser sacrificada a ningún egoísmo.

E como en España resultan sacrificadas todas, por esta centralización que a empobrece, de aí a razón de ser do rexionalismo, e de aí a xustiza con que, sen que implique indisciplina, os deputados dunha comarca deben unirse para defender dereitos magoados ou amparar os intereses que amence unha determinación inxusta.

Sen que tal actitude constituía outra cousa que o cumprimento dun deber contraído ao aceptar unha representación que, se non serve para iso, non serve para nada.

El Regional
21-07-1886

A RAZÓN DO REXIONALISMO

Non hai moitos días o Sr. Vila, sostendo o seu voto particular ao ditame do *modus vivendi*, proclamaba a teoría da independencia dos deputados e senadores en materias económicas; e un xornal ministerial fai notar que antes que o senador conservador, expuxera esa teoría o ministro de Estado, e aprobaba tal principio dicindo que esa independencia debe existir se os representantes do país nas Cámaras legislativas, ademais da súa significación política que os une a un partido, levan ás Cortes a representación dos intereses especiais, cuxa salvagarda lles está confiada polo seus electores.

Teoría é esta moi axustada á razón, e xa que aquí, dada a imperfección dos nosos costumes políticos, non queren admitir que poden caber dentro dunha agrupación suxeita a uns mesmos

principios distintos puntos de vista en canto a procedemento e oportunidade, bo é que todos vaíamos coincidindo en que toda vez o criterio económico non está elevado á categoría de principio de partido, sexa libre dentro deste a opinión nas cuestións desa índole.

Pero, hoxe por hoxe haberemos de centrarnos coa teoría, porque non se traducen en práctica na clásica terra da inconsciencia, os bos principios, e así o mesmo xornal que solicita para o ministro de Estado a iniciativa de ter proclamado tal independencia para os representantes do país, opina de distinto xeito na cuestión dos arroces como na das devesas destinadas ao pasto do gando da labranza.

Así que referíndose á actitude da maioría rexeitando a proposición dos deputados casteláns di que ela demostrou o seu sentido político e a súa disciplina votando en contra.

Como xa onte indicabamos, outros xornais oficiosos coinciden co aludido e aplauden que a maioría fose dócil ás intimacións de Camacho e aos mandatos de Sagasta. É dicir, que neste caso, ante a integridade ministerial, prescinde esa prensa de toda teoría, sequera que o expositor dela sexa un ministro, para non atender máis ca a unha conveniencia do momento.

E un xornal de cámara chega ata a dicir claramente ás hostes adictas que o que queira militar baixo a bandeira fusionista ha renunciar a toda iniciativa e non pensará senón segundo o patrón oficial. Doutro xeito, aínda que se trate de materias económicas, nas que non hai moitos días podía ser independente o deputado segundo Moret, o que queira pensar con liberdade debe ir a outro campo e inscribirse baixo outras bandeiras.

Non hai vacinación posible; non hai dúbida. O senador ou o deputado non leva –pola contra do que dicía o órgano

ministerial—, non leva ás Cortes a representación dos intereses especiais cuxa salvagarda lles está confiada polos seus electores.

E estes deben darse por notificados: o deputado non representa o distrito nin a rexión, nin ten que coidar dos intereses dun nin doutra.

É nada máis que un home de partido, e a disciplina deste non lle permite máis que o *si* e o *non*: que isto é o único digno segundo a vixente teoría ministerial, novamente confirmada pola prensa afecta ao goberno que no nome desta excomunga os que creron en Moret, proclamador da teoría da independencia en materias económicas, falaba en serio.

E despois de expresárense con tal sentido os ministros da Cámara, e despois de sustentaren tales afirmacións os seus órganos na prensa, condenan o movemento rexionalista como inspirado nas malas paixóns da política e nos apetitos persoais.

Ah! Si é verdade, si son esaxeracións todos os movementos de independencia, todas as manifestacións das consciencias dignas, todos os esforzos polo cumprimento dos deberes.

Son esaxeracións porque poden quebrantar os prestixios ministeriais fundados na submisión da maioría sometida pola omnipotencia ministerial.

Así os pobos véndose sen deputados, porque estes sono soamente do goberno, acentúan a súa resistencia, dan cor á axitación; porque nesa presión inxusta, desmoralizadora e prexudicial para a dignidade dos deputados, está a razón do rexionalismo.

El Regional

22-07-1886

MÁIS POLÍTICA

Menos política e máis administración din uns:

Necesítase máis descentralización, din outros, e reducir a política aos seus xustos límites, afastándoa o máis posible da administración.

Os intereses dos pobos, óese afirmar varias veces, requiren que as atribucións do poder central non atropelen os dereitos e funcionen na esfera das provincias e dos municipios.

As máis gloriosas tradicións españolas refírense a aqueles tempos nos que nos rexía un sistema descentralizador.

A centralización acabou co noso poderío e coas nosas glorias.

Isto e moito máis dise con frecuencia non interrompida e ás veces con demostracións moi elocuentes en contra da absorbente centralización que todos os esforzos esteriliza, afogando iniciativas e esmagando ata dereitos e liberdades con menosprezo do interese xeral; e non obstante a centralización continúa, a centralización poderá dexenerar e dexenera dos principios nos que descansa, pero non reduce o seu círculo, pero non cede nun ápice, se é que non aumenta, das súas tiránicas atribucións, das súas verdadeiras violencias.

Conformes de toda conformidade, como adoita dicirse, están todos os que da cousa pública se ocupan, na necesidade de minguar a centralización; pero engánanse de medio a medio os que cren que isto é posible non cambiando de sistema político, como non é posible tampouco separar deste senón nas esferas tan só especulativas, a administración.

A administración que temos, cualificada de pésima con sobrados fundamentos, é necesaria e forzosa consecuencia da política imperante.

Non hai que facerse ilusións; mentres o Estado sexa todopoderoso nin pode haber descentralización, nin administración económica e equitativa nin os dereitos e intereses dos pobos, o mesmo ca a súa liberdade, desenvolverse e ter vida propia, real e eficaz para o cumprimento dos seus fins.

Mentres a política absorba todas as forzas locais, mentres dispoña da sorte dos pobos, o caciquismo, o monopolio e a dilapidación terán o seu trono mellor na nosa patria, onde estanqueiros, peóns, ordenanzas, alguacís, etc., fan quendas cos partidos políticos e á política deben os seus destinos.

Con tal sistema de goberno pedir menos política e máis administración, pedir administración soamente, é pedir “peras ao olmo”.

Para administrar ben, medianamente sequera, é indispensable a descentralización e esta non é posible sen un cambio radical na política; que a súa forza absorbe hoxe todas as do país a ela inconsideradamente supeditadas.

Pois que necesitamos mellor goberno non pidamos menos, senón máis e mellor política, e teremos máis e mellor administración; que ninguén coñece, procura e defende máis e mellor os propios intereses ca os interesados mesmos.

Eu creo que o mellor medio de todos son os comicios, funcionando libre e legalmente, e anhelos para a miña patria un estado idéntico ao de Inglaterra. Alí, un político da historia, do prestixio e dos méritos de Gladstone, ocupa o poder, expón as súas ideas acerca da cuestión de Irlanda, expón en disenso coa maioría das Cámaras e acode, como ao Tribunal supremo que ha decidir o litixio, ao país, pero sen valerse para nada da súa influencia ministerial; e este home que ten nas súas mans todos os resortes, non usa máis ca aqueles que o poñen en contacto co corpo electoral e é vencido en boa lixe, a pesar de